

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERDE TEODİSE
PROBLEMİ: SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ**

**Hazırlayan
Ertuğrul YILMAZ**

**Danışman
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN**

Yüksek Lisans Tezi

**Mart 2020
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERDE TEODİSE
PROBLEMİ: SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Ertuğrul YILMAZ**

**Danışman
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN**

**Mart 2020
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ertuğrul YILMAZ



TEZ İNTİHAL TESLİM FORMU



T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Tez Başlığı: Engelli Bireye Sahip Ailelerde Teodise Problemi: Sosyolojik Bir Bakış

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, / / 2020 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: %'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. / / 2020

Adı Soyadı : Ertuğrul YILMAZ
Öğrenci No :
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Sosyolojisi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Öğrenci Adı/İmza
Ertuğrul YILMAZ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Engelli Bireye Sahip Ailelerde Teodise Problemi: Sosyolojik Bir Bakış” adlı Yüksek Lisans Tezi, Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan
Ertuğrul YILMAZ

Danışman
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı
Prof. Dr. Kenan HAS

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN danışmanlığında **Ertuğrul YILMAZ** tarafından hazırlanan “Engelli Bireye Sahip Ailelerde Teodise Problemi: Sosyolojik Bir Bakış” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

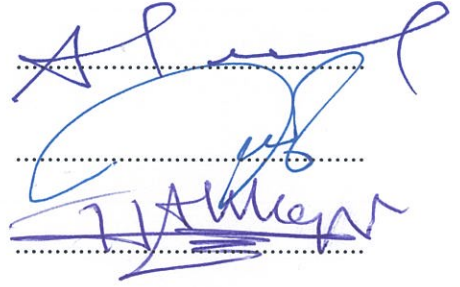
6 / 2 / 2020

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Üye : Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA



ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09/03/2020 tarih ve 10 sayılı kararı ile onaylanmıştır.



Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERDE TEODİSE PROBLEMİ: SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Ertuğrul YILMAZ

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Mart 2020
Danışman: Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN**

ÖZET

İnsanlar toplum içinde bir kültürün üyesi olarak yaşarlar. Sosyal bir varlık olan insanın topluma adapte olup uyum sağlama oranının yüksekliği toplum sağlığını en temelden etkilemektedir. Topluma uyum konusunda en çok problem yaşadığı gözlemlenen bireyler dezavantajlı yani engelli bireylerdir. Engelli bireylerin topluma uyum sağlamasında birçok etken vardır. Bunlar; psikolojik, sosyal, eğitim, ekonomik, sağlık, iletişim ve sosyalleşme gibi sınıflandırılabilir. Engelli bireylerin bu tür sorunları tek başına yaşamadıkları en yakınlarındaki aileleriyle birlikte bu tür sorunlarla baş etmeye çalıştıkları görülmektedir. Engelli bireylerin topluma kazandırılmasında ilk önce aileden başlanmalıdır. Bu araştırma ile engelli bireye sahip ailelerin engelliliği anlamlandırmada kullandıkları referans kaynaklarını tespit etme ve sosyolojik olarak değerlendirmesi amaçlanmıştır. Ayrıca ailelerin referans kaynaklarının yaşadıkları sorunları çözme becerilerini etkilemesi ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Kocasinan Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne inceleme için getirilen engelli öğrencilerin aileleri ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış gözlem formu ve gözlem teknikleri kullanılarak 50 aile üyesi ile gerçekleştirilen nitel görüşme neticesinde ailelerin engelliliği anlamlandırma ve süreci kolaylaştırma becerileri incelenmiştir. Araştırma kapsamında ortaya çıkan veriler betimsel analiz ile yorumlanmıştır. Engelli bireye sahip ailelerin; çaresizlik, yalnızlık, kendine zaman ayıramama, gelecek kaygısı gibi psikolojik sorunlar yaşadıkları, sosyal çevreden uzaklaştıkları, sosyal aktivitelere yeterince katılamadıkları, dolaylı ya da doğrudan sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür. Ailelerin engelliliği anlamlandırmada kullandıkları dini referanslar ailelerin engelli bireye sahip olduktan sonraki süreçlerini oldukça kolaylaştırdığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Engelli, Engelli Ailesi, Teodise, Dindarlık, Toplumsallaşma, Din

THE PROBLEM OF THEODICY AMONG FAMILIES WHO HAVE DISABILITY A SOCIOLOGICAL APPROACH

Erciyes University Institute of Social Sciences

Master Thesis, March 2020

Advisor: Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

ABSTRACT

People live in the society as the member of a culture. The high rate of adaptation of the human being a social entity to society affects the public health deeply. The individual who are observed to have the most problems in adapting to society are disadvantaged, that is individuals with disabilities. There are many factors for these people to adapt to the society. These factors can be classified as psychological, social, educational, health, communication and social being. It is seen that disabled people don't experience such problems alone, they try to deal with their nearest families. The first step should be contacting with families for reintegrating these disabled people to society. With this research it was aimed to identify the reference sources. Used by families with disabled individuals to make sense of disability and to evaluate them sociologically. The families abilities to solve the problems of these reference sources were also investigated. During this research, in depth interviews were made with the families of disabled students who were brought to Kocasinan Guidance and Research Center connected with Kayseri National Education Directorate. As a result of the qualitative interview held with 50 family members using. Semi structured observation form and observation techniques, the skills of families to understand disability and facilitate the process were examined. The data were commented through the descriptive analysis. It was seen that these families live some psychological problems such as desperation, loneliness not having time for themselves, future anxiety. They were also far from social environment, they can not participate in social activities enough and they are exposed to social exclusion directly or indirectly. It has been observed that the religious references that families use to make sense of disability make the processes of families quite easy after they have a disabled person.

Keywords: Disability, Disability family, Theodicy, Piety, Socialization, Religion

ÖNSÖZ

Toplum ve kültürün en önemli parçası olan insanın yararına yapılan her şey toplum için yapılmış demektir. Sosyal bilimleri değerli kılanda budur. Lisans eğitimim ve meslek hayatım boyunca insana dokunan bir konumda olduğum için kendimi şanslı olarak gördüm her zaman. Özellikle meslek hayatım içerisinde dezavantajlı insanlarla çalışmak hem kişisel gelişimime hem de mesleki deneyimime değeri ölçülemez deneyimler katmıştır.

Engelli bireyler ve ailelerinin toplumsal hayata katılmalarını kolaylaştıran ya da zorlaştıran etmenleri tespit etmek adına yaptığım bu çalışmanın hedefine ulaşmasını ve engelli bireylerin, ailelerinin hayatlarını kolaylaştırmada fayda sağlamasını temenni ederim.

Yüksek lisans eğitimim ve tez dönemim boyunca emeğini hiç esirgemedi yardım eden tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. AbdulvahapTAŞTAN'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bu süreçte bana yardımcı olan hocam Prof. Dr. CelaleddinÇELİK'e ve Doç Dr. Ali KUŞAT'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmalarım süresince çalışmalarımda kolaylık gösteren Sn. Mahmut IŞIKGÖZ'e ve eğitimim boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Merzuka YILMAZ'a ve babam Hacı Mehmet YILMAZ'a tezimin yazılmasında her türlü destekte bulunan sevgili eşim Ayşegül YILMAZ'a da çok teşekkür ederim...

Ertuğrul YILMAZ

Kayseri – 2020

İÇİNDEKİLER

ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERDE TEODİSE PROBLEMİ: SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	iii
KABUL ONAY SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
Konu ve Problem	4
Amaç ve Önem.....	5
Yöntem.....	6
Araştırma Modeli	6
Araştırma Deseninin Oluşturulması	6
İlgili Literatür	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Engellilik Nedenleri ve Çeşitleri.....	10
1.1.1. Engellilik nedenleri	10
1.1.2. Engellilik Türleri.....	11
1.2. Engelliliği Açıklayan Modeller	15
1.2.1. Moral Model	15
1.2.2. Medikal Model	16
1.2.3. Sosyal Model.....	17
1.3. Engelliliği Açıklayan Sosyoloji Kuramları	18
1.3.1. Yapısal İşlevci Yaklaşımda Engellilik	18
1.3.2. Çatışmacı Yaklaşımda Engellilik	19
1.3.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşımda Engellilik	20
1.3.4. Sosyal İnşacı Yaklaşımda Engellilik.....	20

1.3.5. Feminist Yaklaşımda Engellilik	21
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

TEODİSE PROBLEMİ VE ENGELLİ BİREYLERE SAHİP AİLELERİN SOSYO PSİKOLOJİK SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA DİNİN ETKİSİ

2.1. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar	25
2.1.1. Psikolojik Sorunlar	26
2.1.2. Sosyal Sorunlar	27
2.1.3. Ekonomik Sorunlar	27
2.1.4. Sağlık Sorunları	28
2.1.5. Eğitim Sorunları	29
2.1.6. Aile İçi Etkileşim Sorunları	29
2.1.7. Bilgi Edinme Sorunu	30
2.1.8. Fiziksel Çevre Sorunları	31
2.2. Teodise Sorunu Ve Dindarlığın Engellilik Durumlarıyla İlişkisi	32
2.2.1. Teodise ve Kötülük Problemi	32
2.2.2. Dindarlık: Boyutları ve İşlevsel Yararlılığı	37
2.2.3. Bu Dindarlık Pratiklerinin Engellilik Sorununu Aşmada Etkileri	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI: GÖRÜŞME BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

3.1. Engelli Birey ve Aileleri: Demografik ve Sosyokültürel Arka Plan	41
3.2. Engel Durumunun İlk Öğrenildiği Ana İlişkin Tutumlar	42
3.3. Engelli Bireyin Aile Hayatına Etkisi ve Ailelerin Psikolojik Durumları	47
3.4. Ailelerin Dini Tutumları ve Engelliliğe Bakışları	50
3.5. Ailelerin Sosyal Çevreden Destek Alma Durumu	54
3.6. Engelli Bireylerin Sosyal Hayata Katılmasında Dinin Etkisi	59
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	63
KAYNAKÇA	65
EKLER	70
ÖZGEÇMİŞ	73

GİRİŞ

İletişim ve din insanlık tarihinde hep var olagelmiş iki kavramdır. İkisinin de tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu iletişim kurmadan ve inanmadan yaşamamıştır. Din ve iletişim birbirini etkileyen iki kavramdır. Aynı zamanda iletişimin iyi kurulduğu bir toplumda din insanların hayatını kolaylaştırır. Dinin iyi ve güzel yaşandığı bir toplumda sağlıklı iletişim kurulmuş olur.

Yaşadığımız bu çağda iletişim ve din etkisini hiç kaybetmediği gibi daha da önemli bir hale gelmiştir. İletişim çağı denilerek iletişimsizliğin zirve yaptığı günümüzde insanların ihtiyacı olan şey anlaşıldığını hissetmek, öncekilerin tabiriyle hemhal olmak, günümüz tabiriyle empati kurmaktır.

İnsan nüfusunsun giderek arttığı, yüz yüze iletişimin giderek azaldığı dinin belli bir yere hapsedilmeye çalışıldığı günümüzde insanlar hayatlarını kolaylaştıracak dine, iletişime ve empatiye hiç olmadığı kadar muhtaçtır.

İnsanlar bir arada yaşamak zorunda oldukları toplumda sadece kendilerini değil toplumu düşünmek zorundadırlar. İçinde yaşanılan toplum ne kadar sağlıklı ise bireyde o derece huzurlu ve mutlu olur. İnsanların toplumsal hayata katılması bu nedenle oldukça önemlidir. Toplum içerisindeki her insanın toplumsal hayata adapte olmuş, uyum sağlamış olması toplumu ve o topluma ait olan kültürü zenginleştirmektedir.

Her insan içinde yaşadığı kültürün çocuğudur. İnsanları içinde yaşadıkları kültür büyütür. Kültürün, insanları sağlıklı bir şekilde yaşatması o kültüre ait insanların sağlıklı iletişim kurmalarıyla doğru orantılıdır.

Toplum içerisinde her insan eşit fırsatlara sahip değildir. İnsanların bazıları dezavantajlı olabilmektedir. İnsanlar değişik sorunlarla baş etme mücadelesi verirken topluma uyum sağlamalarında tek başlarına bırakılmamalıdır. İnsanlar; ekonomik, psikolojik, sağlık ve sosyal vb. sorunlar yaşamaktadırlar. Toplum içerisinde bu tür sorunlar yaşayan

dezavantajlı insanların içerisinde en çok desteğe ihtiyaç duyan kesim engelli yani sağlık sorunları yaşayan bireylerdir. Sağlıklı bir toplumun temelinde toplumun her bireyinin uyum içerisinde yaşaması varken engelli bireylerimizi toplumun dışına iterek onları, yalnızlaştırarak, onları yok sayarak sağlıklı toplum hayalimize kavuşamayacağımız aşîkardır. Dezavantajlı insanlar toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Parçası oldukları toplumsal hayatta yaşamlarını idame ettirmelerinde doğrudan ya da dolaylı olarak diğer insanların yardımına daha fazla ihtiyaç duyarlar. Dezavantajlı bu insanların ihtiyaçlarını gidermede en büyük pay aile fertlerindedir ama bu ailesinde dezavantajlı birey bulunmayan insanların engelli vatandaşlara etkisinin olmayacağı anlamına gelmez. Toplumsal hayatın ve kültürel kalkınmanın sağlıklı olabilmesi için sadece engelsiz bireylerin değil engelli bireylerinde eğitilmesi, iş hayatında engeli olmayanların değil engeli olanlarında yer alması elzemdir. İnsanların topluma uyum sağlaması sağlıklı toplumun temel şartlarından biriyken engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştıracak, onları topluma adapte edecek en önemli iki kavram olan din ve iletişim kullanılmalıdır. Bütün öğretilerinde engelli vatandaşlara yardımcı savunan onları bağımlı değil bağılı kılmayı hedefleyen dinin etkileri her toplumda araştırılmalıdır. Toplumsal yaşam içinde yaşayan insanların, dezavantajlı bireylerle doğrudan ya da dolaylı bir etkileşimi olsun fark etmeksizin sahip olduğu kültürel alt yapı, inanç sistemleri engelli insanların hayatlarını doğrudan olarak etkiler. Toplum içerisinde yaşayan insanların dini yaşayış biçimleri (davranışsal ve düşünsel) başta engelliler olmak üzere bütün toplumu doğrudan etkilemektedir. Engelli bireyleri bir ceza olarak görmekle bir imtihan olarak görmek hem engelli birey için hem de bakımından sorumlu kişi için büyük fark oluşturmaktadır. Söz gelimi farklı kader anlayışını benimsemiş iki aileye sahip engelli iki insanın hayatları çok farklı noktalarda devam ediyor olabilir. Engelli insanların toplumsal yaşama katılımlarını çeşitli açılardan araştırın birçok çalışma vardır. Bu tür araştırmalara kaynaklık yapan temel bilgiler bu araştırmada da vurgulanmıştır.

Engellilerle ilgili yapılan araştırmaların en temel kaynağı istatistiksel verilerdir. Türkiye özelinde bakılacak olursa engelli bireylerin istatistiksel verilerine yapılmış iki çalışma vardır; bu çalışmalardan ilki 2002 yılında yapılan Türkiye Engelliler Araştırmasıdır. 2002 yılındaki verilere göre ülkemizde toplum sağlığı için engellilerin topluma kazandırılmasının elzem olduğu görülmektedir. Engelliler İdaresi Başkanlığı'nca yapılan bu araştırmaya göre, Türkiye nüfusunun yüzde 12,29'unu engelliler oluşturuyor.

Bu oranın yüzde 9.70'ini süregelen hastalığı olanlar, yüzde 2,58'ini ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelliler oluşturuyor. Analizler, engellilerin bir kısmında iki veya daha fazla sorunun bulunduğunu gösteriyor. Buna göre, bedensel engellilerin yüzde 5,5'inde görme, yüzde 3,2'sinde işitme, yüzde 8,4'ünde konuşma ve yüzde 6,6'sında ise zihinsel engel var. İşitme engeli bulunanların yüzde 34'ünde aynı zamanda konuşma engeli ve konuşma engeli bulunanların yüzde 27'sinde aynı zamanda zihinsel engel bulunuyor (TÜİK, 2002). Bu sayılara baktığımızda hayatlarını tek başlarına idame ettiremeyen dezavantajlı bireyler herkesten daha fazla diğer insanların inanç ve yaşam şartlarından etkilenmektedir veya onlara, dezavantajlı olmayan insanlara göre daha fazla bağımlı olmak durumundadır.

Engelli bireylerin engel türüne göre günlük aktivitelerini yerine getiriş biçimleri değerlendirildiğinde, işitme engellilerin yüzde 75,7'si, görme engellilerin yüzde 70,3'ü, bedensel engellilerin yüzde 61,2'si ve konuşma engellilerin yüzde 54,5'i kendi başına hareket edebiliyor. Kendi başına bağımsız hareket etme durumu en kısıtlı olan grubu zihinsel engelliler oluşturuyor (TÜİK, 2002).

Ülkemizde engellilerle ilgili yapılan diğer istatistiksel çalışma ise 2010 yılında yapılmış olan Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'dır. Bu çalışmada 2010 sağlık kurulu raporunda en az %20 orana sahip 280.014 kişi kapsanmıştır. Kayıtlı engelli bireylerin engel türlerine göre oranları şu şekilde sıralanmaktadır. Engelli vatandaşlarımızın % 25,6'sını süregelen hastalığı olan bireyler, %8,8'i ortopedik engelli bireyler, %8,4'ü görme engelli bireyler, %5,9'u işitme yetersizliği yaşayan bireyler, %0,2'si dil ve konuşma engelli bireyler, %29,2'sini zihinsel engelli bireyler ve %3,9'u ise ruhsal ve duygusal engelli bireyler oluşturmaktadır (TÜİK, 2010).

2002'de yapılan çalışmanın bu çalışmadan farkı engelliliğin bütün vatandaşlara oranı belirlenmiş ve 2010'da yapılan çalışmadan daha az ayrıntıya yer vermiş olmasıdır.

Konu ve Problem

Yukarıda kısaca ve genel olarak tasvirini yaptığımız engelli bireyler bu çalışmada engelli bireylerin bulunduğu ailelerde karşılaşılan sorunlar özellikle kader ve teodise bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Buna göre araştırmanın temel konusu engelli bireylere sahip ailelerin bu durumu nasıl karşıladıkları, kabullenme tarzları ve bu sorunla/sorunlarla başa çıkma çabaları ve bu konudaki dinin ve buna dayalı dindarlık algısının rolü ve etkisi bağlamında oluşturulmuştur. Engelli bireylerin aileye dahil olduktan sonra ailenin yaşamını tamamen değiştirdiği olumlu ya da olumsuz etkilediği bütün araştırmalarda ortaya konmuştur. Böyle bir sonuç varken engelli bireylere sahip ailelerin benimsemiş olduğu teodisenin, engelli bireyin yaşamına etkisi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Burada temel problem “teodise ve dindarlık pratikleri engelli çocuklara sahip ailelerde bu sorunlarla başa çıkma açısından ne derecede etkili olmaktadır?” sorusu çerçevesinde tartışılacaktır.

Bu temel problem ve alt problemler çerçevesinde cevap aranacak sorular şöyle sıralanabilir:

1. Bu sorunlarla iç içe olan aileler ilk planda nasıl bir kabullenme sorunu yaşayacaktır?
2. Bu kabullenme ve buna bağlı çözüm arayışları ne kadar bir süre devam etmektedir?
3. Aileler ilk planda nasıl çözüm yolları aramaktadır?
4. Bu çözüm yollarına ne derece erişebilmekte ve bir sonuç alabilmektedir?
5. Bu sorunlarla baş etmede aileler dine nasıl bir atıfta bulunmaktadır?
6. Bu sorunlarla muhatap olan ailelerde dini değişim/dönüşüm yaşanmakta mıdır?
7. Ailenin dini inanç ve pratikleri bu sorunlarla başa çıkmada ne derecede etkili olmaktadır?

Amaç ve Önem

Bu tür sorunların çözülmesinde tek başına engelli eğitiminin geliştirilmesiyle engelli bireylerin topluma kazandırılması mümkün değildir. Engelli bireylerin bakımından sorumlu insanların manevi durumları da engelli bireylerin topluma kazandırılmasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Araştırmamızın amacı; engelli bireylerin ve ailelerinin günlük hayatlarını idame ettirmelerinde ve onların topluma adapte olmalarına katkı sağlamada yakınlarındaki insanların inanç sistemleri, Allah'ın adaletine dair düşünceleri ve bunların günlük hayatta engelli bireylerin yaşantılarına etkisinin sosyolojinin sistematigi içerisinde sosyolojik esas, yöntem ve tekniklere uygun olarak uygulamalı bir çalışma sonucu tespit etmektir.

İnsanlar hayatlarının bir bölümünde yakınlarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişimlerini tamamlayan bireyler bağımsız yaşayabilirler. Engelli bireylerde yardıma ihtiyaç duymadan bağımsız yaşamaya diğer insanlara göre daha geç başlayabilmektedir. Zihinsel engeli olmayan bireylerde bu süreç tamamlanabilmektedir. Her engelli bireyin bağımsız yaşama becerilerini geliştirene kadar eğitiminden, öz bakımından ve diğer işlerinden sorumlu olan bir yakını vardır. Engelli bireyler bu insanlardan aldıkları eğitim ve yardımla toplum içerisine girebilir. Bu nedenle araştırmamızı engelli bireylerin bakımlarından ve eğitimlerinden sorumlu olan kişilerle yapmayı hedefledik.

Literatür çalışmaları incelendiğinde görüleceği üzere genellikle ya doğrudan engelli bireylerle ya da tek engel türüne sahip bireyler üzerine çalışma yapılmış olup, bu engellilerin ailelerle ilişkisi ve ailelerinde olaya maneviyat açısından yaklaşımları pek derinlemesine incelenmemiştir. Bu çalışmada bu alandaki boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda engelli öğrencilerin bakımlarından sorumlu kişilerin dini tutum ve algılarının engelli öğrencilere yansımalarının ne düzeyde olduğu amaçlanmıştır. Engelli öğrencilerle ilgili yapılan çalışmalarda dinin ailelere yönelik etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada engelli bireylerin bakımından sorumlu olan kişilerin dinin inanç ve tutumlarının engelli bireylerin günlük hayat eğitim ve toplumsal uyumlarına etkisini en azından betimleme düzeyinde ortaya konması amaçlanmaktadır.

Engelli insanlar üzerine pek çok araştırma yapılmış olsa da toplum açısından konunun önemli olması meselenin din sosyolojisi sistematığı içerisinde de ele alınması gerektiği inancındayız. Din sosyolojisi alanında engelli bireylere ve engelli bireylerin ailelerine yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşüncesi çalışmanın önemini artıracak düşüncesindeyiz.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, engelli çocuğa sahip ailelerin engelli çocuğa sahip olduktan sonra dinin engelliliği anlamlandırmadaki etkisini ve engelli bireylerin sosyalleşmesinde bu anlamlandırmanın önemini tespit ederek bir kavrayışa varmak için yapılmış nitel bir çalışmadır.

Nitel araştırma ‘gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma’ olarak tanımlanmıştır (Şimşek-Yıldırım, 2018:39). Sosyal olguları bulundukları ortamda analiz eden bir araştırma yöntemidir. Araştırma kapsamında sözlü ve nitel analizlere daha çok yer verilmektedir. Sayısal veriler nitel araştırmalar için betimleyici bir tablo sunmak amacıyla kullanılmaktadır (Şimşek-Yıldırım 2018: 42).

Bu çalışmada da amaç engelli bireye sahip ailelerin engelliliği anlamlandırmada kullandıkları referansların engelli bireylerin hayatlarına etkisini keşfedebilmektir. Bu nedenle mevcut kuramsal yaklaşıma uygun olarak mülakat yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma Deseninin Oluşturulması

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımlı gözlem tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kişiler ile görüşülürken yarı yapılandırılmış soruların kullanılmasındaki amaç kişilerin daha rahat olmalarını sağlamaktır. Bu araştırmada görüşme sırasında açık uçlu sorular sorulmuştur. Araştırmaya katılanlar “Aile 1, Aile 2...” şeklinde adlandırılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda engelli bireye sahip ailelerin demografik bilgileri ele alınmıştır. Görüşme formunda ise dinin, engelli bireye sahip ailelerin yaşamlarına etkisi ele alınmıştır.

Araştırmaya katılan kişilerin görüşlerini etkili bir şekilde yansıtmak amacıyla alıntılara yer verilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılmasının temel amacı, çalışmaya katılan kişilerin kendilerini daha rahat ve samimi olarak ifade etmelerini sağlayarak yaşantıları hakkında derinlemesine bilgi almaktır.

Araştırma nitel bir çalışma olduğu için topluma genellenmemelidir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler görüşme yapılan 50 aile üyesinden oluşan bu gruba aittir.

Bu çalışmada Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Kocasinan Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne destek eğitim için başvuran engelli bireylere sahip aileler arasından rastgele örneklem yöntemi kullanılarak seçilen 50 engelli birey ebeveyni ile görüşülmüştür. Araştırma dahilinde görüşülen ebeveynlerin 7'si baba, 41'i anne, 1'i amca ve 1'i de dede konumundadır.

Bu araştırmanın sonucunda elde edilen veriler neden sonuç ilişkisi kapsamında analiz edilerek yorumlanmıştır.

İlgiliLiteratür

Çalışmada konu ile ilgili yapılmış yakın tarihli tezler, makaleler ve yayınlanmış kitaplar hem çıkan sonuçları karşılaştırmak adına, hem de güncel olmalarından dolayı kaynak olarak tercih edilmiştir.

Burcu (2015) Engellilik Sosyolojisi adlı kitapta engelliliğin kuramsal çerçevesini ortaya koymuştur. Engelli bireylerin sosyal hayata katılmalarının ve toplumsal uyumu sağlamalarına yönelik çalışmaları değişik kuramlara göre açıklamaktadır.

Kara(2008) yapmış olduğu araştırmasında zihinsel engelli çocukları olduktan sonra ailelerin din ile ilgili görüşlerindeki değişiklikler incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket metodu kullanılmıştır. Anket soruları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Zihinsel engelli çocukları olduktan sonra ailelerin %75,4'ünün dine bakış açılarının değişmediği, %45,7'sinin Allah'tan gelene razı oldukları, %87,7'sinin

her zaman dua ettiklerini, %59,6'sının çocuklarının engelli oluşunu 'kaderleri olarak' gördükleri, %66,5'nin bunu Allah'ın kendilerini imtihan etmesi olarak düşündükleri, %59,6'sının, ahirete yönelik olumlu beklenti içerisinde oldukları görülmüştür. % 89,4'ü zor anlar yaşadıklarında 'Allah'ın kendilerine adaletsiz davrandığını düşünmediklerini, Allah'ın kendilerini sevip-sevmediği sorulduğunda ise %96,5'i bu şekilde düşünmediklerini ifade etmişlerdir.

Kaya(2014) yapmış olduğu çalışmada zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerin içinde bulunduğu durumu kabullenme ve dini başa çıkma arasındaki ilişkisi incelenmiştir.

Kayaarslan(2016) Evde bakım hizmeti sunan görevlilerin yaşam kaliteleriyle alakalı bir araştırma yapılmıştır. Evde bakım hizmeti sunan kişilerin gündelik hayatlarının engelli bireylerden ne yönde etkilendiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kılıçarslan(2013) Engelli insanların sosyalleşmeleri camiye ulaşılabilirlik açısından incelenmiştir. Yapılan bu çalışma araştırmamıza engelli bireylerin sosyalleşmesinde din adamlarının çalışmalarını tespit etmesi sebebiyle katkı sağlayacaktır.

Musayev(2016) yapmış olduğu araştırmada engelli çocukların yaşadıklarıyla baş etmede ve yaşadıklarını kabul etmelerinde din eğitiminin ve dini değerlerin önemini araştırmıştır. Bu çalışma engelli öğrencilerin dini hazır bulunuşluluklarını ve dine bakışlarını tespit etmemiz konusunda araştırmamıza katkı sağlayacaktır.

Obuz(2015) yapmış olduğu çalışmada engelli öğrencilerin sosyal hayata uyum sağlamasında en büyük engel olan saldırganlığı, işitme engelli öğrenciler özelinde incelemiştir. Bu çalışma yapmakta olduğumuz araştırmaya engelli öğrencilerin geliştirdiği savunma mekanizmalarını görmemiz açısından katkı sağlayacaktır.

Özen ve arkadaşlarının(2002) zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilişkili araştırmasında, annelerin çocuklarıyla günlük yaşamda pek çok problem davranışlar yaşadıklarını, bunların sıklıkla nesneleri atma-fırlatma, başkalarını rahatsız etme, kendisine zarar verme, kendisine ait olmayan eşya ve oyuncakları sahiplenme, saç çekme ve tükürme gibi problem davranışlarla karşılaştıkları bulunmuştur. Annelerin çoğu, çocuklarının problem davranışlarının

yapma nedenleri olarak çocukların özüünden kaynaklandığını ve dikkat çekmek amacıyla yaptıklarını belirtmişlerdir.

Uzunoğlu(2019) Engelli bireye sahip ailelerle yapmış olduğu mülakatlar neticesinde engelli bireye sahip ailelerin yaşadığı sorunları ortaya koymaktadır. Psikolojik sosyal ekonomik aile içi iletişim sosyal dışlanma gibi hususlar üzerinde durmuştur.

Ünal(2016) Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık adlı çalışmasında bedensel engelli bireylerin toplumsal hayata uyum sağlamayla dindarlık arasındaki ilişkiyi çeşitli demografik değişkenlere göre ortaya koyan bir çalışmadır.

Bu araştırma engelliler üzerine yapılmış bir çalışmadır. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada dezavantajlı insanların bakımlarından sorumlu kişilerin dindarlıklarının, engelli bireylerin hayatlarına etkisi betimleme ve yorumlama yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Engellilik Nedenleri ve Çeşitleri

1.1.1. Engellilik nedenleri

Engelli insanlar ya da yakınlarındaki kişiler dinlenildiğinde ortaya çıkan sonuç, engelliliğin büyük bir kısmının önlenabilir olduğudur. İnsanların karşılaştığı bütün problemlerde çözüme giden ilk yol nedenleri bilmektir. Engellilik,nedenleri ile ortaya konduğu zaman önlenabilir ya daminimalize edilebilir bir hal almaktadır. Engellilik nedenleri; doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası olarak üç kısma ayrılmaktadır (Tomanbay-Karaca, 2005: 89).

Doğum Öncesi Nedenler: Bu başlık altında akla gelen ilk nedenler kalıtsal ve genetik rahatsızlıklardır. Akraba evlilikleri ve kan uyuşmazlıklarını da bu başlığa dahil edebiliriz. Ülkemizde özellikle kırsal kesimde yaşayan vatandaşlarımız arasında akraba evliliği oldukça masum görülmektedir. İnsanların akraba evliliğinden dolayı ortaya çıkacak riskleri görmezden gelmesi doğum öncesi nedenlerin sık yaşanmasının en önemli nedenlerindendir.

Gebelik esnasında bilinçsizce alınan ilaçlar ve zararlı maddeler, annenin yaşadığı süregelen rahatsızlıklar ve kazalarda bu başlık altında yer almaktadır (Bulut, İ. 2015: 22-25).

Doğum Anı Nedenleri: Bebeğin erken doğması, doğum anında yapılan hatalı müdahaleler, bebeğin oksijensiz kalması, doğum esnasında yaşanan anormallikler gibi nedenler bu başlık altında incelenebilir (Bulut, İ. 2015: 22-25).

Doğum Sonrası Nedenler: İnsanların hatalarının somut olarak gösterilebileceği nedenler bu başlık altında toplanmaktadır. Aynı zamanda en önlenebilir, önlendiği zaman engellilik sayısını önemli derecede azaltacak olan nedenlerde bu başlık altındadır. En somut örneği trafik kazalarıdır. Ülkemizde trafik kazalarından her yıl binlerce insan ölmekte ve bundan sonraki hayatını engelli olarak yaşamak zorunda kalmaktadır. Deprem, sel gibi doğal afetlerden trafik, iş kazalarına kadar ateşli hastalıklardan beslenme koşullarına kadar birçok sebep sıralanabilir bu başlık altında. Tüm bunların yanında bireyin sağlıklı yaşam biçimini benimsememesi de doğum sonrası engelliliğe yol açan sebeplerdendir. (Bulut, İ. 2015: 22-25)

1.1.2. Engellilik Türleri

Ortopedik Engelliler: Bireylerin uzuvlarının,eksikliği ya da işlevini eksiksiz yerine getirememesi olarak tanımlanabilir.

Tomanbay'a göre ortopedik engelliler vücutlarında eksiklik veya işlev kaybı olan bireylerdir. El, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında, kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serabralpalsi, spastikler ve sipinabifida gibi rahatsızlıkları olanlar bu gruba girmektedir (Tomanbay, 2014: 24).

Bedensel yetersizlik olarak da adlandırılan ortopedik engelliliğin nedenleri arasında Oksijen yetmezliği, ateşli hastalıklar ve bireylerin geçirdiği kazalar gösterilebilir.

Zihinsel Engelliler: Zihinsel engellilik, akranları ile aralarında zeka puanı olarak olumsuz yönde anlamlı farklar bulunan bireylerin yaşadığı engel türüdür. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmi gazetede yayımlanan yönetmelikte geçen tanıma göre zihinsel yetersizliği olan birey; ortalamadan farklılık gösteren, kavramsal, sosyal ve uyumsal becerilerinde eksiklik olan ya da sınırlılık yaşayan, belirtileri ve özellikleri 18 yaşından önce ortaya çıkan, özel eğitime ve destek eğitime ihtiyaç duyan birey olarak tanımlamıştır. (www.orgm.meb.gov.tr 2018)

Milli Eğitim Bakanlığının 2018 yılında resmi gazetede yayımlanan Özel eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre zihinsel engelli bireyler dört grupta sınıflandırılmıştır.

Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Zihinsel işlevleri kullanmada yetersizliği olan, kavramsal, sosyal ve uyumsal becerilerinde hafif düzeyde yetersizliğe sahip, özel eğitim ve destek eğitim hizmetine sınırlı ölçüde ihtiyacı olan bireylerdir.

Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Zihinsel işlevler, uyumsal ve kavramsal becerilerde yaşadıkları yetersizlikler nedeniyle günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında, temel akademik becerilerin kullanılmasında özel eğitim ve destek eğitim hizmetine yoğun şekilde ihtiyacı olan bireylerdir.

Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Zihinsel işlevler, uyumsal ve kavramsal becerilerde yaşadıkları yetersizlikler nedeniyle öz bakım becerileri, günlük yaşam becerileri dâhil olmak üzere yaşamın her alanında yoğun bir şekilde özel eğitim ve destek eğitim hizmetlerine ihtiyacı olan bireylerdir.

Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Zihinsel yetersizliklerin dışında başka yetersizliklerin de bulunması nedeniyle, günlük yaşam becerileri, öz bakım becerileri ve temel akademik becerilerine sahip olamaması nedeniyle hayat boyu bakım ve gözetime ihtiyacı olan bireylerdir (www.orgm.meb.gov.tr, 2018).

İşitme Engelliler: Milli Eğitim Bakan'lığının yaptığı tanıma göre işitme engelli bireyler, tek kulağında veya iki kulağında birden tam veya kısmi işitme kaybı yaşayan kişilerdir (www.megep.meb.gov.tr).

İşitme duygusu organının işlevindeki arızadan meydana gelen yetersizlik sonucu oluşan engel türü olarak tanımlanabilmektedir (Seyyar, A. 2015. 33).

Sağlık bakanlığı işitme engelinin önüne geçme veya en aza indirmekle ilgili yayınlarında, bütün engel türlerinde olduğu gibi işitme yetersizliğinin de erken teşhisin büyük önem arz ettiğini ifade etmektedir. Bir çok ülkede özellikle son yıllarda yeni doğan bebeklere işitme taraması yapılmakta, böylelikle işitme kaybı durumu erken teşhis edilebilmektedir. Ülkemizde ise işitme taraması testi 2004 yılından itibaren güvenilir bir şekilde yapılmaktadır. İşitme kaybı riski taşıyan bebeklerin aileleri konu ile ilgili bilgilendirilerek, hastanelerin odyoloji bölümüne yönlendirilmekte ve tanı konulması sağlanmaktadır (hsgm.saglik.gov.tr).

Görme Engelliler: Görme engelliliği, insanların dünyaya geldikten sonra çevresiyle ilk temasını sağlayan beş duyu organından biri olan gözün işlevini hiç yerine getirememesi ya da çok az bir oranda yerine getirmesi sonucu meydana gelen görememe sonucu oluşan engel türüdür (Yıldız-Gürler, 2018: 243). Görme engeli bireylerin diğer engelli bireylere göre yaşadığı zorluklar daha fazladır çünkü en başta eğitim olanakları diğerlerine göre daha kısıtlıdır. Şehirlerin çevre düzenlemelerinde görme yetersizliği olan bireylerin çok az dikkate alındığı da gözden kaçırılmayacak gerçeklerdendir.

Dil ve Konuşma Engelliler: Milli Eğitimin yaptığı tanıma göre işitme hususunda herhangi bir problem yaşamamasına rağmen konuşamayanlar, konuşmak için bir aparat kullananlar, kekeleyenler, ağız-dil-dudak kısmında yapısal bozukluk olan kişiler dil ve konuşma engeli olan kişilerdir (www.megep.meb.gov.tr).

Yapılmış olan bir başka tanım şu şekildedir: Bireyler arası sözlü iletişim esnasında değişik sebeplerden dolayı meydana gelen aksamalar ve düzensizliklerdir (Seyyar, A. 2015 33).

Süreğen Hastalığı Olan Engelliler: Bireyin günlük hayatını olumsuz yönde etkileyen akranları ile aynı ortamda eşit şekilde fırsatlardan yararlanmasını olumsuz etkileyen, günlük tedavi ve bakım ihtiyacı oluşturan hastalıklardır (Yılmaz Bolat, E. 2018, 165).Tüik verileri incelendiğinde yapılan iki istatistik çalışmasında süreğen hastalığı sahip bireylerin oranı artış göstermektedir (Tüik, 2010).

Yaygın Gelişimsel Bozukluk (Otistik): Yaygın gelişimsel bozukluk, birden fazla bozukluğu içeren genel bir tanı grubu olup erken çocukluk döneminde başlayan göz teması kurmama ve iletişime başlayamama ya da devam ettirememe ile dikkat çeken, sosyal etkileşim, dil gelişimi ve davranış alanlarında yetersizliklere sahip olma durumudur. Erken fark edilmediği zamanlarda bu durumbireyngelişiminde birçok alanı etkileyerek kalıcı ve süreğen rahatsızlıklara yol açar. 1980 öncesinde Amerikan Psikiyatri Birliğinin çıkartmış olduğu DSM serisinde yaygın gelişimsel bozukluklar çocukluk şizofrenisinin bir alt tipi olarak sınıflandırılmaktaydı. Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994 yılında yaygın gelişimsel bozuklukları kendi içerisinde beş bozukluktan oluşan bir grup olarak sınıflandırmıştır. Bunlar;

1. Otizm

2. Rett Sendromu

3. Çocukluğun Dezintegratif Bozukluğu

4. Asperger Bozukluğu

5. (Atipik Otizm)“tur (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013: 24).

Sosyal hayatta karşılaştığımız insanların tamamı bütün organlarını eksiksiz kullanabilen insanlar değildir. Engelli bireylerin, genel nüfusa oranları dikkate alındığında yaşanan toplumun ekonomik ya da manevi olarak kalkınmasında göz ardı edilebilecek bir grup olmadığı açıkça ortadadır. Engelli bireyleri göz ardı edecek devlet politikaları toplumun, toplumsal uyumun, sosyal hayatın aksamasına, geri kalmasına neden olacaktır. Engellilik bir dezavantajlılık olarak adlandırılabilir. Tarih boyunca engellilik tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Tanımı ne kadar iyi yapılırsa engeli bulunan dezavantajlı insanların topluma uyumu o kadar kolay olur sosyal hayata adapte olmaları o derecede kolay ve hızlı sağlanır. Toplumumuzda engellilikle ilgili çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bugüne dek sakat,ama, sağır, dilsiz, özürlü ifadeler kullanılırken 2013’te mevzuatta yapılan değişiklikle birlikte engelli kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Seyyar A. 2015 25). Sosyal bilimlerde problemin veya bir sorunun çözümü o problemin tanımlanmasıyla başlar. Engelli olmak veya engellilikle ilgilide birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan birisinde Seyyar, engelliliği; bireyin doğuştan veya sonradan herhangi bir sebeple bedeni, zihni, ruhi, hissi ve sosyal yetenekler gibi yapabilirlik becerilerinin çeşitli derecelerde kaybedilmesi neticesinde, sosyal hayata uyum sağlanması ve günlük ihtiyaçların karşılanmasında zorluklar yaşaması, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık, destek hizmetlerine ve mimari yapılarda, açık alanlarda özel fiziki düzenlemelere genel anlamda ihtiyaç duyması olarak ifade eder (Seyyar, 2015, s.23). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere engelliliği tek bir şeye göre açıklamak mümkün değildir. Organlarını kullanamamak veya gündelik hayatını tek başına idame ettiremiyor olmakta bir engellilik tanımıdır ancak yetersiz tanımlardır. Eksik tanımlarla toplumsal sorunu doğru çözemeyiz. Engelliliği dünya üzerinde ki birçok büyük örgüt kendi bakış açısıyla tanımlamıştır. Bu tanımlardan birkaçına burada yer vereceğiz.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engellilik; kişiden ya da bir bütün olarak vücuttan beklenen davranışlar, yetenekler ve görevler olarak ifade edilen normal aktivitelerin yerine getirilememesi ve ya eksik yapılabiliyor olması olarak tanımlamıştır(WHO 1980, s.28).

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde BM engelliliği,bireylerindeki bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluk gibitam sağlıklı olmamaları diye tanımlamıştır. Ünal'a göre BM'nin bu tanımı engellinin tıbbi boyutunu yok saymaksızın bireyin toplumla bütünleşmesini ve insan haklarını ön plana çıkaran bir tanımdır (Ünal, 2016, s.17).

1.2. Engelliliği Açıklayan Modeller

Engelliliği açıklama da bir çok model vardır. Bu modellerin temel amacı engelliliğin anlaşılmasını sağlamaktır. Bu çeşitliliğin açığa çıkmasında engellilikle ilgili yapılan bilimsel araştırmaların çokluğu, bakış açıları ve açıklamalarda kullanılan referansların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Engelliliği açıklayan modeller başlıca şunlardır;Moralmodel, Medikal model, Sosyal model.

1.2.1. Moral Model

Ünal bu modelin en genel ifadeyle, engelliliğin ahlaki çöküntüden kaynaklandığına insanın içindeki şeytanın/ahlaksızlığın dışavurumu olduğunu ifade etmektedir (Ünal, 2016, s.40).Erkan'ın ifade ettiğine göre engelliliğin moral kaynaklardan ortaya çıkan bir sorun olması, engelli insanların ruhlar tarafından ele geçirilmesi inancına dayanıyor. Sonuç olarakSpartalılar'da engellilerin toplumdaki soyutlanması, Romalıları'da ölüme terk edilmeleri, Avrupa'da Orta Çağ'da ve sonrasında egemen olan Judeo-Hristiyan geleneğine göre toplumla bağlarını kopararak dışlanması, İncil'de bireyin engelli olmasının günah ve kötülükle bağlı olarak gösterilmesi, eski Yahudi toplumlarında engelli insanların şeytanlar tarafından ele geçirildiği inancı bunun en temel göstergelerindendir (Erkan, 2004, s.32-38). Batı dünyasında ya da daha doğru bir tabirle Müslüman olmayan toplumlarda durum böyle iken Müslüman toplumlarda engellilere bakış açısı bu modelin açıkladığı gibi yada diğer toplumlarda olduğundan çok başkadır. İslam engelli bireyle engeli olmayan bireyi bir tutmuş aralarında hiçbir ayırım

gözetmemiştir. Engelli bireyler islam kültüründe “hasta” olarak kabul edilmiş ve zamanın bilimsel yöntemleriyle tedavi edilme yoluna gidilmiştir. Diğer dinlerde engelli insanların ibadethanelerde ibadetlerine izin verilmezken İslam dini engelli bireylerin engellerine göre ibadetleri kolaylaştırmış ve onları ibadete teşvik etmiştir(Musayev, İ. 2016 35).

Engelliliği açıklayan modeller arasında en eski ve en az yaygın olan modeldir. Dünya üzerinde engelliliği günahın bedeli olarak gören ve utanç ile ilişkilendiren birçok kültür vardır. Bu model engelli bireylere ağır yük yüklemekte ve engelli bireylerle birlikte engelli bireyin üyesi olduğu aile de bu yüke ortak edilmektedir. Aileler engelli bireyleri en temel haklarından olan eğitim hakkından mahrum bırakıyor, okullara göndermiyorlar ve sosyal hayattaki bir çokimkandanyoksun bırakıyorlardı. Daha aşırı durumlarda bu model engelli bireyde ve ailesinde sosyal dışlanmaya, kendinden nefrete sebep olmaktaydı (Kaplan, D. 2016). Bu modelin engelliliği açıklamasıyla birlikte sadece engelli bireyler değil engelli bireyin yakınındaki bütün insanlar nasibini almaktadır. Toplum sadece engelli bireyi değil engelli bireyin yakınındaki insanları da etiketlemekten hiç geri durmamaktadır. Tarihte engellilere yönelik yapılan uygulamaları incelediğimizde moral modelin İslam dinin hüküm sürdüğü toplumlarda bir karşılığı yoktur. Bilimin, insan haklarının, medyanın ve eğitimin gelişmesiyle birlikte diğer toplumlarda da bu modelin bir karşılığı kalmamıştır.

1.2.2. Medikal Model

Medikal modele göre engellilik patoloji olarak görülmektedir. Ünal bu modeli açıklarken engelli birey, ustanın elinde tamir edilmesi gereken bir nesne olarak kabul edilmektedir der. Engellinin istek ve iradesi tıp doktorlarının insiyatiline bırakıldığını ifade etmektedir (Ünal, 2016 s.41).

Burcu, bu modele açıklama getirirken engellilik konusuna tıp gözlüğünden sağlıklı olmak-hasta olmak, sağlıklı olmak-engelli olmak, normal olmak-anormal olmak, ikilemi ile bakıldığını dile getirmektedir. Bu modele göre engellilik, bir insanın normal kabul edilenleri yapabilmesinde ve belli bir tavırda beklenen aktivitelerini sergilemesinde beklenenin aksine yoksunluk ve/veya sınırlılık yaşamasıdır diye açıklamaktadır Burcu(Burcu, 2015, s.28).

Giddens bu modeli açıklarken, engelli insanların karşı karşıya kaldığı sorunların ana nedeninin bireysel kısıtlamalar olduğunu ifade etmiştir. Bu modele göre engelli birey talihsiz bir kaza kurbanı olarak görülür. Giddens’a göre doktorlar bu modelde kilit bir rol üstlenir, zira engelli bireyin muzdarip olduğu sorunları teşhis ve tedavi etmek onların işidir. Bu modelde engelli bireyleri yaftalama ve damgalama söz konusudur (Giddens, 2008 43). Bu model engellinin hasta gibi davranmasını ister.

Engelli bireyler için geleneksel bireyci tıbbi modelden doğan dışlayıcı rol, tarih boyunca tıbbi bakımın metodu tarafından aydınlatılmaktadır. Engelli bireylerin geleneksel bireyci tıbbi modeli insanların nitelikleri yerine sakatlık ya da engel durumuna odaklanmaktadır (Zarb, 1995akt Burcu 2015 s29). Engelli bireylerin çoğu vatandaş olmak yerine ‘bakım alıcıları’ olarak muamele edilmeye yetkisizleştirilmektedir (Harrison, 2000, akt Burcu 2015 29). Bu modelde doktor-hasta ilişkisi güç eşitsizliğini de yansıtmaktadır. Geleneksel bireyci tıbbi model, engelli bireylerin gereksinimlerinin her zaman öncelikli olmadığı bir sistem sağlar (Barnes, 1996akt Burcu 2015 29).

Burcugeleneksel bireyci tıbbi modele getirilen eleştirileri bir araya getirmiştir. Eleştirmenler tarafından dikkati sosyal bariyerlerden saptırmakla ve sakatlığın ya da engel durumunun engelliliğin temel ve tek nedeni olduğuna ilişkin inancı desteklemekle itham edilmektedirler. Diğer taraftan geleneksel bireyci tıbbi model, bireyin çevresine olan dikkatsizliği ve bireye odaklanmaktaki başarısızlığı nedeniyle de eleştirilmektedir. Belirtilen eleştirel görüşler engelliliğin sosyal modelinin içini doldurmaya başlamıştır (Burcu, 2015 s 29).

1.2.3. Sosyal Model

Bu modeli, bir önceki başlıkta detaylandırılan tıbbi modeli açıklarken değinilen engelli bireylerin etiketlenmesi ve dışlanması oluşturduğunu ifade edebiliriz. Ünal’a göresosyal modelin temel düşüncesi kişiyi engelli duruma düşüren engelin kendisinin olmadığını toplumun engelliye karşı oluşturduğu dışlayıcı ve sınırlayıcı tavrının olduğunu ifade etmektedir (Ünal, 2016 45). Engelli bireyi durduran sahip olduğu engeli değil etrafındaki insanlardır. Sosyal modelin en önemli vurgusunun engelliliğin kabul edilmesi gerektiğidir. Engellilik bireyde ve ya ailesinde bir inkar edişi, bir reddedişi ya

da bir kaçıışı beraberinde getirmemelidir. Engelliliğin, toplumdan soyutlanmış bir halde toplumun dışında tutmanın mümkün olmadığını ifade etmektedir (Burcu, 2010 71).

Meşe bu modelin, engelli insanı tek boyutlu değil çok boyutlu bireysel, çevresel, hukuki, siyasi vb. birçok faktörün bir araya gelerek oluşturduğu bir deneyim olarak görüp, araştırmaların odağını engelli birey ve ailesinden uzaklaştırıp içinde yaşanılan topluma ve toplumsal hayata yönlendirmesi açısından önemli olduğunu ifade etmektedir (Meşe, 2014: 88). Sosyal modele göre bütün bireyler kültürden bağımsız yaşayamaz. Engelli bireylerde kültürün bir eseri olarak görülmektedir. Bu modelde engelli bireylere odaklanmak yerine engelli bireyin içinde yaşadığı topluma ve kültüre odaklanmak gerekmektedir. Engelli bireyinde diğer insanlar gibi olduğunu engeli bireyi sadece hasta ya da sadece bir suçun bedeli olarak görmemekte onun topluma uyum sağlamasına yönelik çalışmalar içermektedir.

1.3. Engelliliği Açıklayan Sosyoloji Kuramları

Engellilere ve onların bakımlarından sorumlu aile üyelerine yönelik yapılan araştırmalar sosyoloji biliminin önemli konularından biri olmuştur. Bir toplumun durumu, grupları nasıl algıladığı, sosyal ilişkilerin kuruluşu ve süreci sosyoloji biliminin konusudur.

Engellilikle ilgili yapılan araştırmalarda sosyolojik yaklaşım alternatif bakış açıları koyar önümüze. Sosyolojik yaklaşımlar engellilik ve sorunlarına farklı çözümler üreterek sorunu minimize etmede fayda sağlamaktadır. Engellilere yönelik yapılan çalışmalar sosyolojinin rağbet gören çalışmaları olmuştur son zamanlarda.

1.3.1. Yapısal İşlevci Yaklaşımda Engellilik

Yapısal işlevci kuramda parça bütün ilişkisine benzer bir ilişki ağından bahsetmek mümkündür. En küçük parçalar bir araya gelerek bir bütün oluştururlar. Parçaların bir araya gelmesinde belli bir kurallar bütünü vardır. Bütünü oluşturan parçalarda meydana gelecek ufak bir değişim diğer parçaları da etkilemektedir. Birey, aile ve toplum gibi düşünülebilir. Parçaların işlevlerini tam olarak yerine getirmeleri önemlidir aksi takdirde görevini yerine getiremeyen parça işlevsizleşecek ve yok olacaktır. Toplum içinde sistemi oluşturan parçaların işlevsel olması o toplum için önemlidir. Yapısal

işlevci kurama göre önemli olan sistemin sıhhatli olmasıdır (Ritzer, G. Stepnisky, J. 2013 62).

Yapısal işlevci yaklaşım engelliliği tıbbi modeldeki gibi açıklar. Sistemin sıhhatli işlemesi için sorunları gidermek için birimlere farklı görevler verilmiştir. Engelli bireyin engeli, istenmeyen bir durum olarak görülüp durumu iyileştirmek için doktorlara görev verilmiş engelli birey yukarda açıkladığımız tıbbi modelde ki gibi tamir edilecek nesne gibi görülmüştür. Engelli bireyden hasta rolünde olması istenmiştir. Parsonsnormalliği sağlıklı olmakla tanımlamış hastalığı ise anormal olma normallikten sapma olarak tanımlamıştır. Engelli bireyler görev ve sorumluluklardan muaftır. Onlar tıbbi yardım almak ve tavsiyelere uymak zorundadır. (Burcu, 2015: 45-46)

1.3.2. Çatışmacı Yaklaşımda Engellilik

Çatışmacı yaklaşıma göre toplum, oluşan farklı sınıflar arasında eşitsizliklerin yaşandığı bir çatışma ortamıdır.

Çatışmacı kuram engelli konusunu ele alırken maddi öğeleri ön plana çıkarmıştır. Engellilik, engellemeler, güç ilişkileri ve eşitsizlikler üzerine durularak açıklanmıştır. (Burcu,2015: 49)

Mike Oliver (1990), engellilikle üretim arasında var olan ilişkiyi araştırmıştır. Oliver'e göre 19.yydan itibaren engelli bireyler üretim faaliyetinden sistematik bir şekilde dışlanmaya başlandı. Uzun süre mesai yapamamaları ve üretim faaliyetinin hızına ayak uyduramamaları engellileri üretim faaliyetine katılamaz hale getirmiştir. Buda engelli insanları bağımlı ve dışlanmış bir konuma getirmiştir. (Thomas, 2011:39)

Abberley (1998:84)'den Burcu'nun aktardığına göre Abberley'in belirttiği gibi tarih boyunca engelli bireylerin sorunlarının ele alınmasında iki ana vurgunun olduğu söylenmektedir. Bunlardan birincisinin, engelliliğin sosyal olarak üretimi diğeri ise bugün engelli bireyin ne anlam ifade ettiği'dir. Engellilik var olduğu ilk zamanlardan bu yana istenmeyen bir durum olarak görülmüştür. Burada engelli bireylerin bu ırkçı bakış açısıyla mücadelesi asıl önemli olmalıdır. Engelliler konusunda Marksist analiz yapanların aslında sosyal engellilikten çok, engel durumu üzerinde durduklarını engelin tedavisi ve önlenmesi üzerine tartıştıklarını ifade etmiştir. (Burcu, 2015: 51)

1.3.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşımda Engellilik

Sembolik etkileşimci yaklaşım gündelik hayata odaklanan bir kuramdır. Sembolik etkileşimci yaklaşım insanlar arası etkileşime ve bu etkileşimle ilgili sembollere odaklanır. Sembolik etkileşimci yaklaşımda toplum herhangi bir durumu sorunlu ya da sapkın olarak etiketleyerek bir davranış ya da durumu problem haline getirmektedir. Bu tür bir etiketleme iki açıdan sorun meydana getirmektedir. Öncelikle güçlü olan grup, diğer gruplar üzerinde baskı kurabilir ve sapkın olarak adlandırılan gruplar soyutlanma ve dışlanmaya maruz kalabilir. İkincisi ise sapkın olarak adlandırılan grupların bu adlandırma sonucunda bu etiketin gerektirdiği davranış biçimlerini benimseme ihtimali ve dolayısıyla sapmanın artmasıdır Sosyal etkileşimci kurama göre toplumsal hayatta yaşanan sorunları çözüme kavuşturmanın en temel yolu sapkın kelimesini var olan tanımından çıkarıp yeniden tanımlamaktan geçmektedir (Burcu, 2015: 52).

Bu yaklaşımda insanların bireysel farklılıklarından ziyade içinde yaşanan toplumun insanları özellikle engellileri ayrıştırması soyutlaması dikkat çekmektedir.

Sembolik etkileşimci yaklaşımda engelli bireyler etiketleme kavramıyla birlikte araştırmalara konu olmuştur. Toplumda etiketleme yada etiketlenme sürecinin engelli bireylere karşı sürdürüldüğü belirtilmiştir bu yaklaşıma göre.

Sembolik Etkileşimci yaklaşıma göre engelli bireyler, bireyle çevresinin arasında olan etkileşim merkezinde ele alınmıştır.

1.3.4. Sosyal İnşacı Yaklaşımda Engellilik

Sosyal inşacı yaklaşım, toplumsal problemlerin bir çok boyutuyla var olduğu üzerinde durmaktadır. Toplumsal problemlerin tarihsel, sosyal süreçler ve sosyal etkileşimler aracılığı ile inşa edildiği ve anlaşıldığı üzerinde odaklanılmaktadır (Giddens ve Sutton, 2014: 87). Sosyal inşacı yaklaşımda toplumu etkileyen sorunların sebepleri ile uğraşmaktan ziyade meselenin nasıl sorun oluşu ve isimlendirilmesi ile alakadar olmaktadır (Burcu, 2015: 56). Sosyal inşacı yaklaşıma göre, engelliliğin açıklanmasında beden sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Sosyal tutum ve kurumların beden gerçekliğinin belirlenmesinde biyolojik olgulardan çok daha fazla etkili olduğu ifade edilmektedir. Sosyal inşacı yaklaşımda sosyal ve kültürel

temsillerin bedeninin yapısını belirlemede önemli rol üstlendiği ifade edilmektedir. Engelli birey olmanın sosyal kurgulanmasında çevresel faktörler oldukça etkilidir. Sosyal inşacı yaklaşımda dil önemi yadsınamayacak bir araçtır. Nesneler, sorunlar, olgular vb. tanımlanırken, açıklanırken dil aracılığı ile yapılmaktadır. Engellilik kültürel olarak yapılandırılır (Burcu, 2015: 56-59).

1.3.5. Feminist Yaklaşımda Engellilik

Feminist yaklaşım kadınların sosyal hayatta eşitlik haklarıyla ilgilenmektedir. Engelli kadınların toplumsal hayat içerisinde engeli olmayan hemcinslerine göre daha farklı problemlerle baş etmeye çalışması feminist yaklaşımın engellilikle ilgilenmesinin temel sebebi olarak görülmektedir. Feminist yaklaşımda engelliliğin şartlarının ve işlevlerinin eksiklikten çok farklılık olduğunu iddia etmektedirler ve engelliliğe atfedilen aşağılığın doğal olmadığını ifade ederek politik eşitlik vurgulanır (Thomsan, 1997: 281-283; akt.: Burcu, 2015: 67).

Feminist yaklaşım ilk başta engelliliğin tanımlanmasında ve anlaşılmasında kullanılan tıbbi modeli eleştirmektedir. Feminist yaklaşım tıbbi modelin engelliliğe bakış açısı olan tamamen düzeltilemiyorsa da tıbbi müdahale ile mümkün olduğunca hafifletilmesi gereken bir bozukluk ya da hastalık olarak görülmesinin ortadan kaldırılması gerektiğini şiddetle savunmaktadır (Burcu, 2015: 68).

İKİNCİ BÖLÜM

TEODİSE PROBLEMİ VE ENGELLİ BİREYLERE SAHİP AİLELERİN SOSYO PSİKOLOJİK SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA DİNİN ETKİSİ

Aile toplumun en küçük birimidir. Aile bireyin ilkokuludur, ilk iletişim kurduğu yerdir ve ilk sosyalleştiği yerdir. Hal böyleyken aile insan yaşamında etkili ve önemlidir. İnsan yaşamaya aile ile başlar. Birey olma ailede başlar. Dolayısıyla aile bireyi yetiştirmekle aslında sadece bireyi değil toplumu şekillendirmektedir. Sosyal ve toplumsal bir kurum olan ailenin temel hususiyeti kuruma yeni üyeler katmaktır. Her aile sağlıklı bebek hayali kurar. Beklenen her bebek ailede heyecan, korku ve kaygı oluşturabilmektedir. Aileye her katılan bireyin ailede fiziksel ve psikolojik değişikliklere yol açtığı kaçınılmazdır. Özellikle bu birey engelli ise ailede meydana gelecek değişim en yüksek seviyeye ulaşacaktır. Aileye yeni katılan bireyin engelli olması Ailenin en başta ekonomisi olmak üzere dini ve psikolojik tutum ve davranışlarını temelden etkilemektedir. Bu etkileşimler girift bir hal almaktadır. Aile üyelerinin benimsemiş olduğu dini tutum ve davranışlar engelli birey aileye dahil olduktan sonra hem aile üyelerinin hem de engelli bireyin psikolojik sağlıkları açısından önemli bir etkidir.

Ataman, aileye katılan bireylerden birinin ve ya bir kaçının engelli olmasının anne ve babada özellikle kaygı düzeyini artıran bir etmen olduğunu belirtmektedir. Engelli bireye sahip ailelerin büyük bir kısmının, böyle bir duruma kolay ya da zor uyum sağladıklarını ifade edilmektedir (Ataman, 1997, 67).

Engelli birey aileye dahil olduktan sonra ya da dahil olan bireyin engelli olduğu öğrenildikleri anda yaşadıkları ve hissettikleri bütün ailelerde hemen hemen aynı olmaktadır. Akkök, ailelerin farklı özellikleri olan çocukları olduğunu ilk öğrendiklerinde yaşadıkları duyguları oldukça karmaşık olarak nitelemektedir. Akkök'e

göre ailelerin kendine özgü özellikleri, destekleri ve fiziksel ortamları bulunduğundan dolayı ailelerin yaşadıklarının benzerlik ve farklılık gösterebileceği ifade edilmektedir (Akkök, 1997, 27).

Ailenin, yeni doğan bebeğinin engelli olduğunu öğrenmesi birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Yoğun üzüntü ve yas; sadece can kaybında değil, “mükemmel” bir çocuğa sahip olma rüyasının sona ermesiyle de ortaya çıkar. Mükemmel, kusursuz ve sağlıklı çocuğa sahip olma beklentisi içindeki aile, böylesi bir gerçeğe karşılaşıncı; inkar etme, öfke, pazarlık, mucize arama, çocuğu reddetme gibi durumlar yaşamaktadır. Böyle bir kaybı ve hayallerinin ölümünü reddeden aile çözümlenmemiş, bitmemiş bir yas sürecine girebilir (Fışıloğlu, A. Fışıloğlu, H. 1997, 35).

İster doğumsal nedenlerden meydana gelen bir engellilik olsun, isterse gelişimin herhangi bir döneminde ortaya çıkan bir engellilik olsun, çocukta beliren yetersizliğe ana-babanın ilk tepkisi, şoktur. Bunu;belli bir süre izleyen ne yapacağını bilememe, sonrada bir doktor yada uzmandan öbürüne koşturma izler. Daha sonra durumu kabul ve uyum süreci ortaya çıkar (Ataman, 1997, 68).

Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olunduğunda anne babalar ilk olarak hayal kırıklığı yaşarlar. Ne olacağını bilemediklerinden, büyük endişe içindedirler. Kendilerini eş ve yakınlarını ya da sağlık ekibini suçlarlar. Bu duygular son derece doğaldır. Çocuklarına tam teşhis konulduktan sonrada bu endişeler ve duygular hemen kaybolmaz. Çocuklarının durumunu olduğu gibi kabul etme, birkaç ayı alabileceği gibi yıllarca da sürebilir (Asagem, 2011 40).

Farklı özellikleri olan bir çocuğun olması; ailelerde çok değişik duygular, düşünceler ve durumlar yaratabilir. İster doğuştan, ister sonradan olsun; çocuklarında bir problem olduğunu öğrenen ailenin, büyük üzüntü ve hayal kırıklığı yaşaması, yalnızlık hissetmesi, cezalandırılmış veya suçlu hissetmesi doğaldır. İlk şok, çaresizlik ve kaygı duyguları zamanla yerini; “çocuğumu daha iyi nasıl tanıyabilirim, ona nasıl yardımcı olabilirim, onu eğitmek için neler yapabilirim? Çabalarına ve arayışlarına bırakmaktadır. Her ailenin tepkileri, davranışları değişik olabilir. “acaba çocuğumuz ne kadar gelişebilecek ve onu topluma nasıl kaynaştıracamız?” gibi sorular ve endişeler her ailede ortak olan noktalardır. Normal yada farklı özelliği olan bir bebek doğduğunda

veya sonradan gelişen bir problemle karşılaşıldığında; her anne baba şaşkınlık ve panik yaşayabilir. Ancak aile çocuğunu tanıdıkça, çocuğunun her çocuk gibi bakıma, ilgiye, sevgiye, şefkate ihtiyacı olduğunu fark ettikçe ve onların gelişimini üstlendikçe, bu duygular yerini, daha olumlu ve güzel düşüncelere, duygulara bırakacaktır (Asagem, 2010 35).

Engelli bireyin olabildiğince hızlı bir süre içerisinde kabul görmesi engelli bireyin gelişimini olumlu etkilemektedir. Kabullenme sürecini çabuk atlatan ailelerde olumsuz davranışların oldukça az olduğu ya da hiç olmadığı görülmektedir. kabullenme sürecinin hızlı geçmesinin sadece engelli bireyin yararına olduğu düşünülmemelidir bu süreç ne kadar çabuk atlatılırsa hem engelli birey hem de engelli bireyin ailesi bu süreçlerde yaşanacak sorunlardan en az etkilenecektir.

Engelli bireye sahip olduğunu öğrenen ailelerin ilk başta yaşadıkları şok ve kabullenme süresinin uzun sürmesi bireyin ve ailenin bütün hayatını etkileyecek bir sürecin en büyük nedeni olmaktadır. Şok ve kabullenme ne kadar uzun sürerse engelli bireyin tedavi, eğitim ve gelişimi o derece geç başlamaktadır.

Engelli bireye sahip olan ailelerin kendilerini yalnız hissetmemeleri hem birey hem aile üyeleri için oldukça önemlidir. Kendisini yalnız hisseden etrafından destek alamadığını hisseden ailelerin giderek kendilerini soyutladıkları kendi içlerine kapandıkları ve kendi içlerinde iletişim kopuklukları, psikolojik rahatsızlıklar yaşamaya başladıkları görülmektedir. Bu tür problemlerin yaşanmaya başlandığı ailelerde yaşayan üyelerin tamamı bu durumdan etkilenmekte ama en başta engelli birey telafisi mümkün olmayacak derecede etkilenmektedir.

Aile ortamı içinde; bütün aile bireylerinin birbirine ve özellikle çocuğun bakımını üstlenmiş olan anneye destek olması, hem aile bireylerinin duygusal yönden rahatlaması, hem de çocuğun gelişimi açısından çok gereklidir. Yakın çevreden ve akrabalarından alınacak destek, ailenin diğer gereksinimlerine zaman ayırmasına ve bu durumla daha kolay başa çıkabilmesine yardımcı olacaktır. Ailedeki diğer çocukların, kardeşlerin gereksinimlerinin ve beklentilerinin de olduğu unutulmamalıdır (Asagem, 2010 42).

Farklı özellikleri olan bir çocuğun; anne babada yarattığı duygular, yakın çevrenin tepkileriyle çok yakından ilişkilidir. Onların durumu; olumsuzluk ve çaresizlik içinde algılaması, anne babasında benzer duygular içine girmesine neden olmaktadır. Çaresizlik ve güçsüzlük; yeni bir bebeğin doğumunda tüm anne babalarca yaşanabilecek bir duygu olmakla birlikte, yakın çevrenin farklı özelliği olan bireye karşı tepkileri, anne babanın tepkilerinin, duygularının şekillenmesinde temel teşkil eder (Akkök, 1997, 28).

2.1. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar

Toplum içinde yaşayan her birey sorunlarla iç içe bulunmaktadır. Bu sorunlar insanların hazır bulunuşluluklarına göre ağır yada hafif olarak nitelenmektedir. Engelli bireylerde engel tür ve derecelerine göre bir çok sorun yaşamaktadır. Engelli bireylerin yaşadığı bu sorunlar üyesi bulundukları aileye, içinde yaşadıkları topluma, ekonomik şartlarına ve engel tür ve derecelerine göre farklılaşmaktadır. Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunları ağır ya da hafif bir sorun olarak nitelemelerinde sonradan engelli olup olmadıkları da oldukça etkilemektedir.

Engelliler için iki engel durumunun varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisinin içinde bulunulan engel durumunun engelli bireye olan direkt etkisidir. İkinci engel durumunun ise engelli bireyin sosyal ve çevresel ilişkilerden, sosyo-kültürel ilişkilerden, temel hizmetlere erişimden, iktisadi çevreden soyutlanması olduğu ifade edilmektedir (Genç, 2015: 67).

İkinci engel durumu engelli bireyin sosyal yönden engellenmesidir. Bu engel durumunu sosyal dışlanma olarak ifade edebiliriz. Sosyal dışlanmadan sadece engelli bireyin kendisi değil başta bakımını üstlenen kişi olmak üzere yakınında kim varsa etkilenmektedir.

Engelli bireyin ve engelli bireye sahip ailelerin günümüz yaşantısında bir çok sorunu mevcuttur. Engelli bireye sahip ailelerin mücadele ettikleri sorunları birkaç başlık altında sınıflamak, bizim sorunları anlamamızda ve sorunları çözüme kavuşturmamızda fayda sağlayacaktır.

2.1.1. Psikolojik Sorunlar

Hayatlarına engelli bireyin katılacağını öğrenen aileler karmaşık duygular içerisinde bulunmaktadır. Bu ailelerin bir çoğunda psikolojik rahatsızlıklar baş göstermektedir. Ailelerde ilk başta başarısızlık, mutsuzluk gibi duygular yaşanmakta iken kabullenme sürecinin hızına bağlı olarak bu duygular yerini kaygı ve belirsizliğe bırakmaktadır. Engelli bireye sahip ailelerin tamamında görülen belirsizlik duygusudur. İlerde engelli bireyin yaşamını idame ettirebilmesiyle ilgili yaşanan endişedir belirsizlik duygusunun kaynağı. Çocuğun engel durumu nedeniyle suçluluk duymak, kederlenmek, kendini yetersiz hissetmek, uzmanlara ve onların yönlendirmelerine bağımlı olmak, çocuğu aşırı korumak ve kollamak ya da engelli çocuğu kabullenmemek, inkâr etmek gibi olumsuz tutumlar ebeveynlerin alışılmış düzenini bozabilmektedir (Küçükler, 1993: 23). Ailelerin içinde bulundukları sosyokültürel yapısı ve ekonomik vaziyeti yaşanan psikolojik sorunları farklılaştırmaktadır. Hemen hemen bütün engelli bireye sahip ailelerin gelecekle ilgili endişe kaygı ve umutsuzluk yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ekonomik imkanlardan çocuğunu yararlandıramayacağını düşünen ebeveynlerde çaresizlik duygusu ön planda görünmektedir.

Aileye katılan engelli birey ailenin diğer tüm bireylerini etkilemektedir. Engelli bireyin bakıma muhtaç olması bütün bireyler üzerine yük bindirmektedir. Bütün bireylerin etkilendiği bir durumda sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuçtur. Aile üyeleri arası iletişim problemi baş gösterebilir. Sorunun kaynağı olarak eşler birbirini suçlayabilir, engelli bireyin kendisi de sorunun kaynağı olarak görülebilmektedir. Engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları bu tür sorunlarla başa çıkmalarında en büyük destek yakınlarıyla olan ilişkileridir. Engelli bireye sahip ailelerin yakınlarından alacakları destek sorunları aşmalarında kolaylaştırıcı bir unsur olmaktadır.

Engelli bir bireye sahip olmanın yarattığı en yaygın olumsuz psikolojik sorun strestir. Aile içinde yaşanan stresin derecesi, engelli bireyin engel durumu, engel derecesi ve ailenin ekonomik durumu ile yakından ilgili olduğu belirtilmiştir. (Aral-Gürsoy, 2007: 38).

Engelli bireyin yaşamı idame ettirebilme konusundaki temel becerilere sahip olamaması ailelerde yaşanan stresin en büyük sebeplerindendir.

2.1.2. Sosyal Sorunlar

Sosyal sorunlar aileyi yıkıma götüren büyük sorunlardır. Aile bir yandan engelli çocuğu kabullenme, tedavi ettirme, onun yaşamdaki temel becerileri kazanması için çabalarken bir yandan da toplumsal hayata yeni aile üyeleriyle uyum sağlamaya çalışırlar. Engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları en temel duygu sosyal anlamda kendilerini yalnız hissetmeleridir. Engelli bireye sahip ailelerin karşı karşıya oldukları en büyük problem sosyal hayattan soyutlanmadır. Tarih boyunca engelli bireylerin ve engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları sosyal sorunlar göz ardı edilmiştir. Tıbbi yada medikal modelin tarih boyunca rağbet görmesi engelliliğin bir hastalık olarak görülmesi sosyal sorunların halledilmesine en büyük engel olmuştur. Engelli bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçları giderilememiştir. Günümüz Türkiye'sinde büyük şehirlerde dahil olmak üzere engelli bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının giderilebileceği imkanlar bulunmamaktadır. Sosyal sorunlar incelenirken engelli bireyleri tek başına düşünmek yine sorunları çözüme kavuşturmayacaktır. Sosyal sorunlar sadece engelli bireyin yaşadığı bir sorun değil başta bakımını üstlenen kişi olmak üzere ailesini ve etrafındaki diğer insanları da kapsayan sorunlardır.

Engelli bireye sahip olmak aile içinde sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Engelli bireye sahip ailelerin yaşadığı sosyal sorunları tespit etmek için yapılmış olan bir araştırmada, çocuğun engelli olmasının ailede kaygı, stres, ekonomik sorunlar, sosyal çevreden uzaklaşma ve tükenmişlik sendromu gibi sorunları da beraberinde getirdiği ortaya çıkmıştır. Genç, ailelerin sosyal hayata katılımlarının olumsuz yönde etkilenmesinin sosyal alanda sorun yaşamalarına neden olabileceğini ifade etmektedir (Genç, 2017: 249).

2.1.3. Ekonomik Sorunlar

Günümüzde her çocuğun eğitimi belli bir ekonomik güç gerektirmektedir. Engelli çocukların eğitimi normal eğitimden daha masraflı ve daha detaylı bir eğitimidir. Devletler özel eğitim olarak adlandırılan eğitime bütçelerine göre destek olmaktadır fakat bu eğitim için yeterli olmamaktadır. Engelli bireye sahip aileler engelli bireyin eğitimi için bütçelerinin önemli bir kısmını ayırmak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Sadece eğitim değil engelli bireyin sağlık giderleride oldukça masraflı olmaktadır. Yüksek maliyetli ameliyatlar, medikal malzemeler, ilaçlar bunların hepsi ailenin

bütçesine ekstra yük getirmektedir. Engelli bireye sahip ailelerde engelli birey aileye dahil olduktan sonra ailenin yaşam standartlarının düştüğü bir çok araştırma tarafından ortaya konmuştur. Engelli bireye sahip ailelerin içinde bulundukları ekonomik durum ailenin sorunlarla baş etme gücünü de etkilemektedir. Ekonomik gücü yerinde olan aileler engelli bireyin sağlığı, eğitimi ve gelişimiyle daha etkili çözümler geliştirebilmektedir. Engelli bireye sahip ailelerin ekonomilerinin, zayıf olması aile içerisinde psikolojik sorunların yaşanmasına yol açmaktadır.

2.1.4. Sağlık Sorunları

Engelli bireye sahip ailelerde farklı sorunlar yaşansa da sağlık sorunları hemen hemen bütün engelli bireylere sahip ailelerde görülmektedir. Engelli bireye sahip olmanın beraberinde getirdiği psikolojik sorunlar aile üyelerinin sağlığını en temelden etkilemektedir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin sağlık hizmetinden yararlanmaları ile ilgili bir çok araştırma yapılmıştır. Durduran'ın 2009'da 516 engelli bireyin ailesi ile yapılmış bu çalışmada sağlık hizmetleri ile ilgili yaşanan sorunlara ilişkin bulgular aşağıdaki gibi özetlenmektedir:

- Engelli çocukların bağışıklık sistemlerinin zayıflığından dolayı daha sık hastalanması,
- Kronik rahatsızlıklara engelli bireylerde daha sık karşılaşılmaması,
- Engelli bireylerde hastanede yatış sürelerinin ve sağlık giderlerinin daha yüksek olması,
- Sağlık personelinin engelli bireylere yaklaşımı ile ilgili olumsuz algılar,
- Engelli çocuğa sahip ailelerin sağlık hizmetleri ile ilgili daha yüksek beklenti içerisinde olmaları,
- Engelli çocuğa sahip ailelerin engelli bireylere sunulan hak ve hizmetler hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları,

- Engelli bireylerde üst solunum yolu enfeksiyonu ve idrar yolu enfeksiyonlarının daha sık görülmesi,
- Engelli bireye sahip ailelerin sağlık hizmeti alımında fiziksel ve psikolojik güçlük yaşamaları(Durduran, 2009: 52).

2.1.5. Eğitim Sorunları

Engelli bireye sahip ailelerin en büyük problemlerinden birisi aslında psikolojik ve sosyal sorunlara da kaynaklık eden eğitim sorunlarıdır. Bu eğitim sorunları hem bireyin yaşamını idame ettirme becerilerini kazanabilmesi hem de aile üyelerinin engelli bireye yardımcı olması konularında yaşanmaktadır. Engelli bireye sahip aileler hem aileye yeni katılan engelli bireyi kabul etme ve ona uyum sağlama çabası içerisinde hem de engelli bireyin öz bakım becerilerini kazanmasını sağlama çabası içerisindeyler. Böyle ikili bir çaba içerisinde bulunan aile bireyleri üyesi bulundukları devletten ya da yakınlarından gerekli destekleri göremediklerinde psikolojik sorun başta olmak üzere bir çok sorunla karşılaşmaktadırlar. Engelli bireyin aileye dahil olmasıyla birlikte ailenin en önemli hedefleri arasında engelli bireyin eğitimi yer almaktadır.

Engelli bireylerin aldıkları özel eğitimde bireyin durumuna göre farklı eğitimler verilmektedir. Her engelli bireyin eğitimden beklentisi ve hali hazırda ki ihtiyaçları farklıdır. Eğitim kurumlarında her engelli birey için engelli bireyin engel tür ve derecesine göre bireysel eğitim planları hazırlanmaktadır. Engel durumuna göre hazırlanan bireysel eğitim planları aileler için daha fazla yük getirmektedir beraberinde. Engelli bireyin ve engelli bireyin içinde bulunduğu ailenin bu tür sorunları çözüme kavuşturmasında en büyük etken aile fertlerinin öğrenim durumudur.

Her insan gibi engellilerinde eğitim hakkına sahip oldukları inkar edilemez bir gerçektir. Bu gerçeklik, engelli bireylere yönelik eğitimlerin nasıl verileceği, ihtiyacı karşılayıp karşılayamadıkları, eşit olanaklar sunup sunmadığı tartışmasını da beraberinde getirmektedir (Burcu, 2004: 23).

2.1.6. Aile İçi Etkileşim Sorunları

İnsanların bir arada yaşadığı ortamlarda birçok sorun yaşanmaktadır. Özellikle engelli bireye sahip ailelerde sorun yaşanma ihtimali diğer ailelere kıyasla oldukça yüksektir.

Engelli bireye sahip ailelerde özellikle psikolojik sorunlar başta olmak üzere birçok sorun yaşanmaktadır. Yaşanan bu tür sorunlar aile fertlerini geleceklerine dair umutsuzluğa düşürebilmektedir. Aileye yeni katılan üyenin engelli olması aile içi ilişkileri temelden değiştirmektedir. Ailede dengelerin değişmesiyle başta engelli bireyin bakımını üstlenen kişi olmak üzere aile fertlerine daha çok sorumluluk yüklenmektedir. Özellikle engelli bireyin bakımını üstlenen kişide daha fazla stres yaşamakta ve bu kişilerin diğer üyelere göre daha fazla efor sarf etmeleri onları daha fazla yormaktadır. Başta engelli bireyin bakımını üstlenen kişi olmak üzere diğer aile fertleri yaşadıkları çevreden gerekli destekleri alamadıkları takdirde meydana gelen sorunlar aile üyelerinin birbirleri arasındaki iletişim ve ilişkilerine olumsuz yansımaktadır.

Yaşadığımız şu zamanlardakendi hayatımızdan yola çıkarak kardeşimiz ya da kardeşlerimizle kurduğumuz ilişkilerin hayatımızda ki en değerli ilişki bağı olduğunu söyleyebiliriz. Yaşama gözlerimizin açıldığı andan itibaren başlayan bu ilişki ortak yaşantıların artmasıyla daha da güçlenmektedir. Kardeş ilişkisini engelli birey için değerlendirecek olursak hiç kuşkusuz kardeşle kurulan bağ engelli bireyin mutlu, huzurlu ve sağlıklı gelişim göstermesinde kat be kat değerlidir. Akranları ile arasında anlamlı fark bulunmayan kardeşlerin engelli bireyvereceği tepkiler engelli bireyin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Engelli bireyin normal gelişim gösteren kardeşten alacağı destek anne babaların sorunları kolayçözüme kavuşturmasında ellerini güçlendirmektedir. Bu desteğin iletişimin ve ilişkinin güçlü olmasında anne babaların yaptıkları çalışmalar etkilidir. Birbirini etkileyen güçlendiren ve ya güçsüzleştiren iki temel etkendir engelli bireyin hayatında.

Anne babaların normal gelişimi gösteren bireyi engelli kardeşi hakkında bilgilendirmesi engelli bireyle kardeşi arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Aynı zamanda ebeveynlerin diğer aile üyelerine de vakit ayırması bu konu da önemli bir etkendir. Anne babaların bütün vakitlerini engelli bireye ayırmaları diğer çocuklarda özellikle erken yaşlarda kıskançlık ve kızgınlığa yol açmaktadır.

2.1.7. Bilgi Edinme Sorunu

Yeni bir ferde sahip olan her ailenin temel gereksinimi o bireyle ilgili bilgidir. Aileye yeni dahil olan birey engelli ise diğer aile üyelerinin bilgiye olan gereksinimi daha fazla

olmaktadır. Yeni üyenin engel türüyle ilgili tıbbi, yasal, eğitim haklarını ve bu konulardaki hizmetlerle ilgili bilgiye ihtiyaç duymaktadır aileler. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan aileler bundan sonraki süreç hakkında bilgi arayışına girmektedirler. Engelli bireye sahip aileler ilk önce tıbbi bilgi arayışına girmekte sebebi ve tedavisiyle ilgili cevaplar aramaktadırlar. Daha sonra eğitimi ile ilgili bilgi gereksinimleri ve aynı engel türüyle karşılaşmış ailelerle bir araya gelerek süreç içerisinde destek arama ve destek olma ihtiyaçları giderilmeye çalışılır. Tüm bu bilgi arayışı içerisinde geçen süreçlerde cevapların uzman kişilerden alınması engelli bireye sahip ailelerin işini kolaylaştırmaktadır. Engel türleri, tedavisi, eğitimi ve yasal haklarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmak ailelerin süreci sağlıklı yürütebilme, problem çözme ve karar verme becerilerini artırmaktadır.

2.1.8. Fiziksel Çevre Sorunları

Engelli bireylerin ve ailelerinin yaşadığı en önemli engel fiziksel çevrede yaşadıkları kısıtlanmalardır. Engelli bireylerin topluma adapte olmaları fiziksel çevreyle doğrudan ilişkilidir. Trafikte ya da herhangi bir faaliyet alanında engellilerin hareketlerini kısıtlamayacak tedbirler alınmalıdır. Konutlar, okullar, hastaneler vb. diğer kurumlar engelliler ve ailelerinin hayatını kolaylaştırıcı biçimde erişilebilir biçimde tasarlanmalı ve inşaa edilmelidir.

Ülkemizde mevcut yaya bölgeleri engelli bireylerin hareketlerini kısıtlayıcı çeşitli engellerle doludur. Konut girişlerinden itibaren, sokak ve caddeler, kaldırımlar engellilerin hareketlerini kısıtlayıcı özellikler içermektedir. Bu eksiklikler kaldırımlardaki kot farkları, güvenlik önlemi alınmamış inşaat alanları, rampasız ya da yüksek eğimli rampalar, zemin döşemelerindeki hatalar, yanlış yere yerleştirilen bilgilendirme levhaları, altyapı çalışmaları, hissedilebilir yüzey çalışmalarının yetersizliği vb. şeklinde sıralanabilir (Işıkhani, 2016).

2.2. Teodise Sorunu Ve Dindarlığın Engellilik Durumlarıyla İlişkisi

2.2.1. Teodise ve Kötülük Problemi

Kötülük insanın varoluşuyla birlikte meydana gelmiş bir sorundur. İnsan başına gelen şeyleri temelde iyi ve kötü olmak üzere iki gruba ayırmıştır. İnsanoğlu yaşadığı tüm felaketler sonucunda böyle bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrım çözümü hiç de kolay olmayan bir probleme neden olmuştur: Kötülük Problemi.

“Kötü”nün Türkçe kaynaklarda kullanıldığı anlamları incelediğimizdekarşımıza birden çok anlam çıkmaktadır; (1) amaca uygun olmayan, kusurlu ve yetersiz olan, korku ve endişe verici olan, zarar, acı ve rahatsızlık veren şey, zararlı etkide bulunan şey, (2) ahlaki bakımdan iyinin karşısında yer alıp, yanlış ya da kabul edilemez olan şey, (3) mutluluğa, ideallere, amaca ulaşmayı engelleyen durum veya oluşum için kullanılan niteleme olarak açmlandığını görürüz (Cevizci, 2000: 574-578).Türkçe kaynaklar incelendiğinde görüldüğü üzere fiziksel bir kasıttan çok ahlakla ilgili bir yükleme yapılmıştır kötülük kavramına.

Felsefe kaynakları inceleyen Cevizcikötülük kavramını doğadan gelen ya da bilinçli insan eyleminin sonucu olan ve insan varlığına bu dünyadaki yaşamında büyük zarar veren durum, oluşum ya da şeye daha genel bir çerçevede verilen isim olarak açıklamıştır. (Cevizci A. 2000: 574 - 578)

Kötülük kavramı ele alınacağı zaman kötü ve kötülük tanımları üzerinden yola çıkılarak üç ayrı kötülükten, metafiziksel, ahlaki ve fiziksel kötülükten bahsedilebilir. Metafiziksel kötülüğün anlamı, bir şeyin formunun tam olmaması, yani varlığı itibariyle eşyanın yetkin olmaması ya da eksik olmasıdır. Metafiziksel kötülük diğer kötülüklerin temeline yerleştirilmiştir. Örneğin Leibniz’e göre, ahlaki ve fiziki kötülüğün kökünü metafizik kötülük oluşturur. Başka bir deyişle, fiziki ve ahlaki kötülükler metafizik eksikliğin bir sonucudur (Yaran, C. S. 1997: 27).

Fiziksel kötülüğe yüklenen anlam ise, hastalık yapan bakteriler, depremler, fırtınalar, kuraklıklar, kasırgalar ve benzeri durumlarda insan eylemlerinden bağımsız olarak meydana gelen kötülükler olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda doğal afetler ve onların akabinde insana dokunan acı ve kederler, insanlara çeşitli acıları çektirdikten sonra

onları ölüme götüren hastalıklar, çoğu kişinin daha doğarken beraberinde getirdiği fiziksel ve ruhsal özürler yanında, çöller, buzlarla kaplı alanlar ve avlanarak beslenen tehlikeli etçil hayvanlar fiziksel kötülük başlığı altına alınmaktadır (Yaran, 1997: 28). Fiziksel kötülük ateistlerin elini en çok güçlendiren kötülük türü olarak görülmektedir. Fiziksel kötülüğün, Tanrı'nın insanlara gönderdiği bir ceza ya da evrende ki genel uyuma herhangi bir zarar verilmeden gerçekleşen kaçınılmaz doğal olaylar olduğu ifade edilmektedir. Mesela, Dublin'in alim başpiskoposu William King (1650-1729) yazdığı bir denemesinde şöyle der: "Depremeler, fırtınalar, gök gürültüsü, sağanak halindeki yağmurlar ve sel felaketler... Bazen, adil ve merhametli bir Tanrı tarafından insanoğlunu cezalandırmak için gönderilmişlerdir. Fakat genellikle, zorunlu ve bütüne daha büyük bir zarar vermeden ortadan kaldırılamayacak olan diğer tabii sebeplere bağlıdır. Gerçekten unsurların bu çatışmaları zararlıdır; ancak onların bulunmaması durumunda evrensel sistem için daha büyük bir zarar ortaya çıkacaktır. O halde yeryüzü ya hiç yaratılmayacaktı veya bu tür şeylerin meydana gelmesine izin verilmeyecekti." Ancak bu görüşe karşı çıkan Voltaire'e göre Lisbon depremi, ilahi takdirle izah edilemeyecek kadar trajiktir (Özdemir, M. 2014: 16).

Bir başka kötülük türü olan ahlaki kötülük diğer kötülük türlerine göre insanın en merkezde olduğu faal olduğu türdür. İnsanın bilerek isteyerek hata yapması, yanlış davranması sonucu ortaya çıkan kötülüklerdir. Ahlaki kötülük türüne genel bir çerçevede tanım yapılacaksa insanın iradesini kötüye kullanması neticesinde yaşananlar olarak ifade edilebilir (Yasa, M. 2014: 20).

Ahlaki kötülük olarak bilinen ve insanların bilerek, isteyerek, iradelerini ortaya koyarak işlediği soykırım, işkence, cinayet türünden bilinçli insan eylemlerinin neticesinde, yani insanın ahlaki ödevlerine karşı gelmesinden doğan kötülüklerde fiziksel kötülük başlığı altına girmektedir. (Cevizci, C. 2000: 574-578).

Araştırmamızın bu kısmında kötülüğe ve kötülüğün türlerine değindikten sonra kötülük probleminin ne olduğu kötülük probleminden ne kastedildiğine değinilecektir.

Kötülük problemi kavramıyla kastedilen şeyin Tanrı tarafından yaratıldığı kabul edilen dünyamızda var olduğu ve Tanrı'nın varlığına veya temel özelliklerine gölge düşürdüğü düşünülen kötülüklerle alakalı olduğu ifade edilmektedir (Cevizci, C. 2000: 575). Kısaca kötülük problemi Aydın'a göre Tanrı'nın ilim, kudret, irade ve iyilik sıfatlarının

eşit şekilde savunulamayacağını, bu şekilde savunmaya çalışan her teist sistemin büyük bir çelişki içinde olduğu varsayımını içermektedir (Aydın, M. 2012: 151)

Kiriş, en sade şekliyle, ‘evrendeki kötülüklerin iyi bir Tanrı ile bağdaşmadığı’ tezi eksenini etrafında dolaşan kötülük probleminin temelleri düşünce tarihi kadar eskilere dayandığını ifade etmektedir. Din ile ilgili felsefi bir problem, hatta bazılarına göre bir problemler yumağı ortaya çıkaran, inanan inanmayan herkese dokunan ve zaman zaman inananları da inanmayanlar kadar düşündürebilen kötülük olgusu ve genelde inanmayanların inananlara yönelttiği itirazlar ve kanıtlardan oluşan kötülük problemi karşısında dinler, sahip oldukları kutsal metinler ve zaman içinde oluşturdıkları teolojik ve felsefi gelenekleri ile birbirlerinden farklı tepkilerde bulunmaktadırlar. Bu farklılıklar, daha çok bu dinlerin inanç sistemlerinin, özellikle de Tanrı anlayışlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Kiriş, N. 2008: 85).

Dinlerin ele aldığı kadar felsefe tarihinde de ele alınmış olan kötülük problemini mantıksal bir kanıt olarak ilk formüleştirenin Epiküros (ö. M.Ö. 270) olduğu iddia edilmektedir. M.S. II. Yüzyılda yaşayan bir kilise babası olan Lactantius’un (ö. M.S. 340) ifade ettiğine göre Epiküros kötülük problemini bir ikilem biçiminde şu şekilde formüle etmiştir:

“Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de, kaldıramaz; veya kaldırabilir, ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister ne de kaldırabilir, yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırabilir. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O güçsüzdür; ki bu durum Tanrı’nın karakteriyle uyumsuz; eğer ortadan kaldırabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa, O kıskançtır; ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyumsuz; eğer O ne ortadan kaldırmayı istiyor ne de kaldırabiliyorsa, hem kıskanç hem güçsüzdür, bu durumda da, Tanrı değildir; eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor hem de kaldırabiliyorsa -ki yalnızca bu Tanrı’ya uygundur-, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir? Ya da o kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır?”(Yaran, C. S. 1997: 11-12).

Teodise, teist düşünürler tarafından geliştirilmiş bir düşünce kavramıdır. Teist düşünürlerin dünyada var olan kötülükleri Tanrı’nın varlığına ya da Tanrı’nın temel özelliklerine zarar vermeyecek veya gölge düşürmeyecek şekilde açıklama biçimi olarak düşünebiliriz. Teodise bir uzlaştırma olarak ifade edilebilir. Yaşanılan kötülüklerle Tanrının temel özellikleri arasında bir uzlaştırma biçimi olarak

düşünebiliriz. Din ve düşünce tarihi içerisinde temelleri çok eskilere dayanan kötülük problemi gibi ona karşı savunulan ve geliştirilen teodisenin de temelleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Yaran'a göre felsefenin ilk kaynaklarından itibaren incelenmeye başlandığında Platon'un eserlerinde teodise düşüncesinin izlerini ve ipuçlarını görmenin mümkün olduğunu görmekteyiz. Platon en yüce gücün, iyilik gibi kötülüklerin de kaynağı olduğu görüşünü reddeder. "Mutlak iyinin işi de en iyidir" demektedir (Yaran, C. S. 1997: 14).

Teodise tarihi araştırılırken Orta Çağda karşımıza çıkan en önemli isim Augustinus'tur. Augustinus'a göre Tanrı insanı bütün günahlardan arındırılmış bir şekilde yaratmıştır ve onu kötülüklerden uzak tutulmuş bir dünyaya yerleştirmiştir. Ama insan Tanrı'nın ona verdiği özgür iradesini bilerek kötüye kullanmış ve günaha düşmüştür. Bu nedenle günaha bulaşmış bazı insanlar ancak Tanrı'nın inayetiyle affedilecek, diğerleri cezaya mahkum edilecektir. Böyle birdurum da Tanrı'nın hem iyiliği hem adaleti görülecektir. Augustinus'un, Thomas Aquinas'ı, daha sonraki yüzyıllarda da Luther ve Calvin'i etkilediği görülmektedir. Nitekim batıda kapitalizmin ortaya çıkışı esnasında bu tür tartışmalar etkili olmuştur. İlahi takdir öğretisi çerçevesinde kendisinin cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olacağını asla bilemeyen fakat cehennemlik olma ihtimali karşısında da ümitsizliğe düşen bir calvinist bunu aşmak için çalışma, emek, tutumluluk gibi anlayışlar çerçevesinde bir ibadet anlayışı geliştirmiştir. Bu durum insanların Teodise sorunlarıyla nasıl baş edebileceğini ve dini anlayışın buna olan etkisine Calvinist öğretide anlamlı bir örnek olarak verilebilir. (Bkz. Bird J. 2019: 181 vd.) Onlara göre de insan kendi günahı yüzünden düşüş yaşar ve kötülükle yüz yüze kalmaktadır (Yaran, 1997: 90).

Kötülük problemi diğer bütün dinlerde tartışıldığı gibi İslam dinin de tartışılmıştır. Teodise bu tartışmanın merkezine oturmuştur. İyilik (hayr) ve Kötülük (şer) nedir? Aralarında nasıl bir ilişki vardır? Kötülük insanın eylemine mi bağlıdır? Kötülük yaratılışta bir cevher olarak mı bulunmaktadır? Gibi sorular İslam düşünce tarihinde detaylı şekilde tartışıldığı gözlenmiştir. Kötülüğün varlık amacıyla ilgili Kur'an'ın nispeten belirttiği iki konudan birincisi ceza ikincisi ise imtihandır. (Cebeci, 1985: 309).

Farabi'ye göre, "âlemin müdebbiri" (Müdebbiru'lAlem) alemdeki her parçada bir takım tabii yatkınlıklar "yaratmıştır". İşte âlemde görülen birlik ve bütünlük, bu yatkınlıklar

sayesinde hasıl olmuştur. Âlemin adeta tek bir şeymiş gibi bir gaye istikametinde faaliyetini devam ettirmesi, bu birlik sayesinde mümkün olmaktadır. Müdebbir tarafından ortaya konan nizamda ilahi adalet kozmik düzeyde tecelli eder; dolayısıyla orada adaletsizlik bulunmamaktadır. Farabi'nin bu görüşlerinin temelinde onun sudûr nazariyesi yatmaktadır. Bu nazariyeye göre her şey 'Bir'den hiçbir güçlük olmaksızın tam bir nizam içinde ve nasıl olmaları gerekiyorsa öylece sudûr etmiştir. Bu sudûr ilahi rızaya uygun olduğu için "iyi"dir, "adaletli"dir (Aydın, 2012: 152-153).

Teodise, Tanrı'nın adaleti ve âlemin mevcut durumunun teknik ifadesi olarak geçer literatürde.

Teodise görüldüğü üzere tarihte en çok felsefe ve teoloji içerisinde tartışılmıştır. Ancak bu teodisenin sosyoloji içerisinde temellerinin oluşunu görmezden gelmemize neden olamaz. Benimsenenteodiselerin toplum üzerindeki etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Çelik'e göre özellikle bilgi sosyolojisinin vurguladığı inançlar, düşünceler ve bilme biçimleri ile toplumsal süreçler ve güçler arasındaki ilişki, teodiseleri sırf bu bakımdan din sosyolojisinin özel bir konusu hâline getirmektedir (Çelik, 2007: 37-38).

Nitekim MaxWeber'e göre Teodise problemi dinin ilgili olduğu temel kavramlardan biridir. Ona göre bütün insanların toplumlarda üstesinden gelmek zorunda olduğu çok temel bir problemdir. O bu soruyu şöyle formüle eder: Bütün tehlikeleri, problemleri ve kirlilikleriyle birlikte insanlar dünyaya nasıl olurda anlamlı olarak bakarlar? Benzer şekilde "Ben niçin fakirim?" "Ben ya da akrabalarım niçin hasta oluyoruz?" "Eğer Tanrı iyiye ve çok güçlüyse niçin bana akrabalarım, akranlarıma ıstırap vermektedir?" işte dünya dinleri bizim yüz yüze kaldığımız bu tür sorulara cevap verirler. Genellikle ıstırap çekmenin Tanrıya olan inancın bir imtihanı olduğunu ve sonuç olarak ıstırapın kurtuluş anlamına geldiğini iddia ederler. Kısacası Weber'e göre yoksulluk, hastalık ve buna benzer konularla ilgili yöneltilen sorulara verilen dini cevapların, dini niteliği olmayan cevaplardan daha tatmin edici olduğuna yönelik bir düşünce vardır (Bird, 2019: 33).

Teist düşünceye göre yaşanılan hayat içerisinde dinamik bir Allah insan ilişkisi bulunmaktadır. Yaşam boyunca insan daima ilahi olanla temas halindedir. Kur'an-ı Kerim'in Rahman suresinde "Göklerde ve yerde olan herkes O'ndan ister. O da her an bir iştendir" ayeti, Allah'la insan arasında olmuş ve bitmiş bir ilişkiyi değil, tam tersine

Allah'la insan arasında ki ilişkinin sürekliliğini göstermektedir. Allah insan arasında ki ilişkide insanı, tek taraflı olarak belirlenmiş bir yaşam formunun pasif nesnesi olmak yerine, inşa halindeki bir hayatın faili olarak planlayan ilahi bir iradeyi ortaya koymaktadır (Coşkun, İ. 2016 169). Engelliliği, insanın kendisinden ve ya etrafındaki insanların hatalarından kaynaklanan olmuş bitmiş bir olay olarak açıklamak sorunu çözmek adına ortaya bir şey koymayacaktır. Teodisenin engellilerin hayat mücadelesinde karşılaştıkları sorunları çözüme kavuşturmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2.2.2. Dindarlık: Boyutları ve İşlevsel Yararlılığı

İnsanın yeryüzünde var olduğu günden bugüne tarih araştırıldığında, bir şekilde din ile bağlantılı olduğu görülmektedir. İnsan, inansın ya da inanmasın din ile arasında ki bağlantı hep var olacaktır. İnsanla din arasındaki bu grift yapıdan yola çıkarak dine insan hayatına etki eden göz ardı edilemeyecek bir sistem diyebiliriz. İnsanlık tarihi içerisinde görüyoruz ki din insan hayatında her zaman varım diyebilen bir sistemdir. Dinin, insanların duygu düşünce ve davranışlarına etkisinin yanı sıra toplumsal hayata da etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Din insanların yaşamlarında önemli bir etkileyici unsurdur. Din, insan hayatına bireysel hayata etkisinden güç alarak toplumsal hayatı yönlendirmektedir. Tarihte yaşanmış en büyük savaşlarda dinin yön değiştirici etkisi bunun en açık örneklerindendir.

Yeryüzünün farklı coğrafyalarına yayılmış insanların hayatını bu derecede etkileyen ortak bir kavramdır din. Buna rağmen bu ortaklığın altı tamamen farklılıklarla doludur. İnsanların yaşadığı farklı inanç ve tecrübeler ortak bir din tanımı yapmanın önündeki en büyük engeldir. Dinin muhtevası gereği asla tam olarak tanımlanamayacağını ileri süren bilim adamları da vardır. Yapılmış din tanımları incelendiğinde bilim adamları dini ancak birkaç boyutuyla tanımladıkları görülmektedir. Dini bireysel boyutuyla tanımlamaya çalışanlar için din, var olan bir güce bağlanmayı ve ya bu güce yöneltilen duygu, düşünce ve davranışları ifade etmektedir (Kayıklık, 2011: 12). Bireysel boyutuyla düşünüldüğünde din, insanın hayatında karşılaşılan problemlere yönelik çözümler sunan bir sistemdir. Dini bireysel boyutuyla tanımlayanların yanı sıra işlevsel ve özsel boyutlarıyla tanımlayanlarda bulunmaktadır. İşlevsel tanımı benimseyen insanlar için dinin insan ve toplum hayatı içindeki görevi önemlidir. İşlevsel tanım dikkate

alındığında kapsamı çok geniş bir din tanımı ortaya çıkmaktadır. Yapılmış olan işlevsel tanımlar, dinle ilgili ya da dinle ilgisi olmayan görüşlerin arasındaki farklılıkları saklayacak derecede kapsayıcıdır(Furseth – Repstad, 2013: 53). Dinin özsel tanımını benimseyenler ise dinin ne işe yaradığından ziyade onun ne olduğuyla ilgilenmektedirler. Özsel tanımı benimseyenler için kutsal önemlidir. Kutsal, insanların inançlarının bir nesnesi konumundadır. Yapılan bu tanımlardan da anlaşılmaktadır ki dinin birçok tanımı vardır. Kısaca değindiğimiz tanımlar göstermektedir ki din insanlar için görmezden gelinemeyecek bir kavramdır. Din tanımlamalarından bağımsız bir şekilde ele alamayacağımız için dindarlığı din tanımlarıyla yola çıkmayı daha uygun gördük. Dinin kısaca değindiğimiz tanımlamalarından yola çıkarak dindarlığa gelecek olursak *dinin insan hayatına nüfuz derecesi* olarak tanımlanabilmektedir dindarlık. İnsanların ait olduğu dinin öğretilerini benimseme ve hayatında uygulama olarak da düşünebiliriz. Tarih boyunca din üzerine yapılan çalışmalar olduğu gibi dindarlık üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Dindarlık üzerine inceleme yapan bilim adamları çeşitli boyutlarda araştırmayı detaylandırmayı daha faydalı görmüştür. Stark ve Glockdindarlığın boyutlarını ortaya koyan bilim adamlarıdır. Stark ve Glock dindarlığı beş boyutta ifade etmişlerdir. Bunlar;

İnanç boyutu, dindar insan mensubu olduğu dinin öğretilerinin doğru olduğunu kabul eder. Dinler inanan insanların onaylaması için bir inanç bütünü barındırırlar.

Uygulama boyutu, insanların ait oldukları dinin getirdiği ibadetleri yapmaları ve o dine bağlılıklarını içerir.

Tecrübe boyutu, dinin getirdiği inanç ve uygulamalardan daha hassas olan bir yaşantıdır.

Bilgi boyutu, ait olunan dinin inanç ve ibadetle ilgili temel konularının bilinmesidir.

Etki boyutu, bu boyut diğer boyutların etkilerini ifade etmektedir.

Burada belirtilen boyutlardan ilk dördü dinsel bağlılığı açıklamada önemli bir kaynak olabilmektedir. Dört boyuttan herhangi birinde dindar gözükmek diğer boyutlarda da dindar olunduğu anlamına gelmemektedir. Bu dört boyuttan sadece inanç boyutu farklıdır inanç boyutu dindarlık için olmazsa olmaz boyuttur ancak tek başına yeterli de

değildir. Bu boyutların hepsi eşdeğer değildir toplumun gözünde. Bundan dolayı dindarlık için yapılan çalışmalarda açıklanan boyutların hiç birisi göz ardı edilmemelidir (Kayıklık, H. 2011, 196 197).

2.2.3. Bu Dindarlık Pratiklerinin Engellilik Sorununu Aşmada Etkileri

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki insanların yaşadıkları engellilikle baş etmesinde birçok faktör etkili olmaktadır. Dinde bu faktörlerden birisi belki de en etkili olanıdır. Dinin getirdiği öğretiler insanlara yaşanmakta olan engelliliği kabullenmede ve sürece uyum sağlamada teşvik eder. Dini pratiklerin insanların hayatlarında karşılaştıkları sorunlarda önemli bir çözüm yolu olduğu bilinmektedir. Dini pratiklerin, insan hayatındaki bilinmezliklere karşı insanın kendisini güvende hissetmesini, problemleri aşmada azminin artmasını sağladığı bilinmektedir. Dindarlığın işlevi engelli bireye sahip ailelerde olumsuzdan ziyade daha olumlu yönde, aileler inançlarının yetersiz olduğu ya da yaptıkları bir yanlışın neticesinde cezasını çektikleri algısıyla ileri düzeyde bir stres de yaşayabilirler (Bkz. Treloar, 214). İnsanları yetersizlik duygusuyla baş başa bırakabilir dindarlık. Yaşamakta olan engelliliği anlamlandırmada insanlara büyük bir konfor alanı açan din, dindar insanlar için bazen işi zorlaştırmaktadır. İnsanların karşılaştıkları engel durumuyla ilgili kendilerini psikolojik baskı altında hissettikleri yadsınamaz bir gerçektir. Dinin, insanların bu psikolojik baskıyı yenmelerinde yardımcı olması insanlar için büyük bir konfor alanıdır. Elbette burada kişilerin karakteristik özellikleri ve psikososyal hazır bulunuşlulukları da etkili olmaktadır. Tüik'in engelliler hakkında yaptığı istatistiksel veriler incelendiğinde yaşanan engelliliklerin büyük bir çoğunluğu insanların hatalarından ya da tedbir almayışlarından kaynaklandığı görülmektedir. Doğuştan bedensel engelli olanların oranı %26,7 iken sonradan bedensel engelli olanların oranı %71,6 doğuştan görme engelli olanların oranı %27 iken sonradan görme engelli olanların oranı %71,4 doğuştan işitme engelli olanların oranı %40,8 iken sonradan işitme engelli olanların oranı %56,9 doğuştan dil ve konuşma engelli olanların oranı %26,5 iken sonradan dil ve konuşma engelli olanların oranı %70,9 doğuştan zihinsel engelli olanların oranı %37,5 iken sonradan zihinsel engelli olanların oranı %59,9 olarak tespit edilmiştir (Tüik, 2010). Tüik'in yapmış olduğu bu araştırma insan hatalarından kaynaklı engelliliğin, gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler kıyaslandığında önlenebilir olduğunu görmektedir. Gelişmiş ülkelerle diğer ülkelerin arasında fark oldukça fazladır. Bizim ülkemizde bu oran nüfusumuzun

yaklaşık %13'üdür. İnsan hatalarıyla oluşan engelliliğin bizim ülkemizde fazla oluşunun sebeplerinden biri de tedbirsizliği teşvik eden yanlış kader inancıdır (Coşkun, 2016: 24). Oysaki dinin insana yüklediği temel ödev yaşamak ve yaşatmaktır. Engelli insanların ve onların bakımından sorumlu kişilerin ilk zamanlarda içine düştüğü en büyük duygu şoktur. Şok duygusunu atlatan bireylerde kabullenme süreci başlamakta ve bu kabullenme süreciyle birlikte engelliliği anlamlandırma sürecinde başlamaktadır. Anlamlandırmayı da kendilerine göre çözümün bir parçası olarak görmekte ve bir arayış içerisine girmektedirler. Bireyler içinde bulundukları durumun benimsedikleri yaklaşımlarla açıklamak istiyorlar. Burada içinde bulundukları durumu kader, imtihan, ceza vb. gibi kavramlarla açıklamaktadırlar. Engelli bireylerin ya da yakınlarının bu arayışlarında en önemli kaynakları dindir. Dini bilgileri ve dine bakış açıları sorunu dışsallaştırmalarında en önemli etkidir.

Berger, teodisenin ferde toplumdaki somut hayatında dolaysız olarak etki edeceğini belirtmiştir. Yine, makul bir teodisenin ferde kendi hayat hikayesinin düzensiz tecrübelerinin toplumsal olarak kurulu düzenle ve onun kendi öz bilincindeki öznel karşılığı ile bütünleşmesine imkan vereceğini ifade eder. Teodisenin ilk aşamada bireye sağladığı şeyin mutluluk değil mana olduğunu belirtmektedir Berger (Berger, 2015: 129-130).

Bahadır'a göre engellilerin yaşadıkları durumu anlamlandırma arayışlarına cevap bulmak üzere başvurabileceği en önemli referans kaynaklarından birisi, ahlakî değerlere dayalı, tutarlı bir toplumsal düzen kurma projesi olan dindir. Din, karakteri gereği geliştirdiği grup ruhu ile engellileri kucaklayabilecek bir beraberlik ve bağlılık bilinci oluşturur. Böyle bir bilincin oluşması yolunda söylemleriyle, sevgi ve fedakârlık ekseninde insanları birbirine yakınlaştıran tüm olumlu eğilimleri desteklemekte ve canlı tutmaktadır. Sistematik bir hayat görüşüne sahip her din, dünya ve dünya ötesi ile ilgili tüm paradigmalarında insanı merkez kabul eder ve insan sevgisini varoluşsal boyutta en büyük erdem olarak takdim eder. Olumlu insan ilişkilerini gündeme getiren hiçbir düşünce, tutum ve davranış, sevgiden bağımsız olduğu sürece hedefine ulaşamaz (Bahadır, A. 2010: 20-21).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI: GÖRÜŞME BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Araştırma dahilinde yapılan çalışmalarla elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve araştırma sonucuna yansıtılmıştır. Çalışma sonuçları görüşmelerle elde edilmiş derinlemesine ve önemli veriler içermektedir. Elde edilen veriler; demografik özellikler, ekonomik durum, engelliliğin öğrenildiği ana ilişkin tutum, engelliliğin aile hayatına etkisi, ailelerin içinde bulundukları psikososyal durumlar, ailelerin dini tutumları, sosyal çevrede görülen destekler, dinin ailelere katkısı gibi başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler engelli bireyin bakımını üstlenen kişilerle yapılmıştır.

3.1. Engelli Birey ve Aileleri: Demografik ve Sosyokültürel Arka Plan

Bu çalışma esnasında 50 engelli birey yakını ile görüşülmüştür. Görüşülen engelli birey yakınlarının demografik özellikleri ve engelli çocuğa dair bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çalışmamızda 41 anne, 7 baba, 1 amca ve 1 dede olmak üzere 50 engelli bireye sahip aile fertleriyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler Kocasinan Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne destek eğitim ve ya resmi eğitim tedbiri işlemleri için geldikleri esnada yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde annelerin fazla olması dikkat çekmiştir. Anne sayısının fazla olmasının en temel sebebi yapılan görüşmelerde, engelli bireylerin bakımından sorumlu kişilerin anneler olması ve iş hayatında daha az olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırma dahilinde görüşme yapılan 50 aile üyesinin 3'ü hiçbir örgün eğitim kurumlarından eğitim almamış, 12'si ilkokuldan mezun olduktan sonra eğitime devam etmemiş, 6'sı ortaokuldan mezun olduktan sonra eğitime

devam etmemiş, 21'i liseden mezun olduktan sonra eğitimine devam etmemiş, 1'i önlisans mezunu 7'si de lisans mezunudur. Görüşülen kişilerin eğitim seviyeleri dikkate alındığında 39 tanesi ebeveynin en fazla lise ve dengi okuldan mezun olduğu görülmektedir. görüşülen ebeveynlerin eğitim seviyesinin genelde düşük olmasının sebebi ailelerin ağırlıklı olarak kırsal kesimde yaşıyor olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu araştırmaya dahil edilen engelli bireyler; 30 tanesi zihinsel yetersizlik, 13 tanesi fiziksel yetersizlik, 5 tanesi yaygın gelişimsel bozukluk, 1 er tanede işitme ve görme yetersizlikleri yaşayan bireylerdir. Büyük bir çoğunluğu zihinsel yetersizlik ve bedensel yetersizlik yaşayan bireylerden oluşmaktadır. İşitme yetersizliği ve görme yetersizliği Ram'larda ki dosyaların geneli incelendiğinde de oran olarak çok az olmaktadır. Son yıllarda otizm yani yaygın gelişimsel bozukluk rahatsızlığında istatistiksel oranda artış görülmektedir. araştırmada engelli bireylerin engel türlerine göre dağılımı da engel türlerinin halk içindeki dağılımına paralellik göstermektedir. Görüşülen ailelerin ekonomik durumları incelendiğinde 25 ailenin asgari ücret ve aşağısında gelir beyan ettiği görülmektedir. Görüşme yapılan ebeveynlerden sadece 1 tanesi engelli bireye sahip olduktan sonra iş hayatını bıraktığını ifade etmiştir. Görüşme yapılan ebeveynlerden 2 tanesi devletten aldığı engelli maaşıyla geçimlerini devam ettirdiklerini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin tamamı engelli bireye sahip olduktan sonra ekonomik olarak zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmelerde dikkat çeken bir başka durumda engelli bireyin yaşına göre bakımından sorumlu kişinin değişmesidir. Yaşı büyük erkek çocukların bakımını babaların üstlendiği eğer evde bir baba yoksa o zaman annenin üstlenildiği gözlenmiştir.

Araştırma kapsamında görüşülen ebeveynlerin dile getirdikleri düşünceleri aynen söyledikleri şekilde değiştirilmeden yazılmıştır.

3.2. Engel Durumunun İlk Öğrenildiği Ana İlişkin Tutumlar

Engelli bir bireye sahip olacağını öğrenen ailelerde farklı tepkiler görülmektedir. Bu tepkiler yaşayan ailenin özelliklerine göre aşamalar içermektedir. Bu tür ailelerde şok, reddetme, acı, çelişki, suçluluk, kızgınlık, utanç, pazarlık etme, kabul gibi süreçler gözlemlenebilmektedir (Işıkhani, 2005: 28).

Her ailede yeni bir üyenin katılmasıyla beraber görülmekte olan olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranışlar, bireyin engelli olmasıyla birlikte çok daha karmaşık bir boyuta ulaşmakta ve bu karmaşıklık anne ve babaların uyum sürecini de farklılaştırmaktadır (Duru-Duyan, 2017: 36).

2008 yılında T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı tarafından engelli ailelerin verdiği tepkiler ve aşamalar aşağıdaki gibi ele alınmıştır:

Tablo 1. Engel Durumunun Öğrenildiği İlk Ana İlişkin Tutumlar

Aşamalar	Hissedilen Duygular- Gösterilen Davranışlar
Şok	Ailenin gösterdiği ilk tepkidir. Ağlama, aşırı konuşma, hiç konuşmama, ümitsizliğe ve çaresizliğe kapılma gibi davranışlar gözlemlenmektedir.
İnkâr	Şok aşamasını geçen ebeveyn çocuğunun engelini görmezden gelmekte, inkâr etmektedir. Engelliliği kabul etmede zorluklar yaşamaktadır. Bunun nedeni çocukları ile ilgili gelecek kaygısıdır.
Acı ve Depresyon	Ebeveynlerin aşırı üzüntü ve çöküş yaşadıkları aşamadır. Çocuğun sahip olduğu engel durumunun bir ömür boyu devam edeceğinin düşünülmesi acıyı ve depresyonu artırmaktadır. Aile hayal kırıklığı yaşamaktadır.
Çelişki	Ebeveynlerin ümitsizliğe kapılması, engel durumunun derecesini küçültmesi gibi duygu ve davranışlar gözlemlenmektedir. Aile çocuğunun tembel olduğunu ileri sürerek tedaviyi ve eğitimi istemeyebilmektedir.
Suçluluk	Ebeveynler engel durumunu düşünerek neyin sebep olabileceğini kendilerinin bir etkisi olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu durum suçlamayı beraberinde getirebilmektedir. Suçluluk, kızgınlık duygusu ile birlikte yaşanmaktadır.
Kızgınlık	Anne ve babalar engellilik durumunda kendi etkileri olduğunu düşünerek kendilerine kızabilmekte, bu kızgınlıklarını aile üyelerine yansıtabilmektedir.
Utanç ve Sıkıntı	Çocuğun engelinden dolayı dalga geçilebileceğini, kendini kötü hissedeceğini düşünen ebeveynler çocuklarını sosyal çevreden uzak tutabilmektedir.
Pazarlık	Ebeveynler çocukları ile yakından ilgilenip, en iyi hastanelerde tedavi, en iyi kurumlarda eğitim olanakları sunarsa çocuğunun engel durumunun düzeleceğini düşünerek eğitmen ve doktorlarla pazarlık yapabilmektedir.
Kabul ve Uyum	Ebeveynlerin çocuklarının engel durumunu kabul etme sürecine girdikleri son aşamadır. Aile beklentilerini değiştirmekte, ilgi ve isteklerini yeniden düzenlemektedir.

Kaynak: Işıkhani, 2005a, s:15-17; T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, 2008e,s:28

Çalışma dahiline alınan ebeveynlere çocuğunun engelli olacağını ya da olduğunu ilk duyduğu anki duyguları sorulmuştur. Anne babaların o an neler hissettiklerini ifade etmeleri istenmiştir. Görüşülen ailelerin tamamına yakınında ilk öğrendikleri andan itibaren zaman içinde travmalar meydana gelmiştir. Görüşmeler esnasında bütün ailelerde benzer tepkiler gözlemlenmiştir.

Çalışma dahilinde görüşülen ebeveynler engelli bireyin engelli olacağını ilk duyduklarında neler hissettiklerini şu şekilde dile getirmişlerdir.

Oğlum normal doğdu akranlarından farklı değildi ilk başlarda. Zamanla oğlumun gelişmediğini yada bir şeyleri yapamadığını fark ettim. Kuzenimin çocuğuyla yaşıtlardı. Onunla kıyasladığımda benim oğlum geri kalıyordu ve her ay bu fark açılıyordu. Durumu eşime belirttim ve o da hiç karşı çıkmadan hemen doktoragötürme kararı aldık. 1 hafta sonra doktora götürdüğümüzde yapılan muayenenin sonunda doktor artık hayatımızın değişeceğini ve çok zor bir hayatın bizi beklediğini söyledi. Oğlumuz koşamayacak gülüp oynayamayacaktı. O an yıkıldımnesöyleyeceğimi ne yapacağımı bilemedim. Kendimi hiç bu kadar çaresiz hissetmemiştim. Hiç bitmeyecek bir şoka girmiş gibiydim. (Katılımcı 1)

18 yaşında evlenmiştim tam 15 sene çocuk hasretiyle yanmıştık. 15 sene sonra Allah bize de sevinmeyi nasip etmişti. Doğum esnasında sıkıntılar olmuş sanırım doktor doğan çocuğumun engelli olacağını her daim yaşıtlarından geriden geleceğini söylemişti. 15 yıl sonra gelen oğlumun engelli olduğunu duymak çok ağır geldi bütün dünya omzuma yüklendi sandım. Bir haber bu kadar ağır olabilirdi. Bu da bizim kaderimizmiş dedik yaradan sığındık hiç isyan etmedik ama çok yorulduk. (Katılımcı 6)

Bizim 2. Çocuğumuz engellidir. Engelli çocuğuma hamileyken her şey normaldi. Doktor hiperaktif bir çocuğumun olacağını söylemiş ona nasıl davranmam gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştu. Doğumdan 1.5 yaşına kadar her şey normaldi doktorun önceden uyardığı gibi gidiyordu. 1,5 yaşında bizimle hiç iletişime geçmeyen bir çocuğa dönüşmüştü. Bu bizi çok korkutmuştu. Sonrasında doktorlar hastaneler derken evimizin en yeni üyesine otizm tanısı konmuştu. Çok şaşkındık hiperaktivite denen çocuk otizmlili olmuştu. Kabullenemedik bu durumu daha doğrusu yakıştıramadık kendimize. (Katılımcı 20)

Çocuğumun yetersizliğini hamileliğim esnasında öğrendim. Doktor bize çocuğun alınmasını tavsiye etti, aksi halde çocuğun çok hırçın olacağını, çevresine zarar verebileceği gibi bir çok şey anlattı. O andan itibaren psikolojim bozuldu çok zor günler geçirmeye başladım ama yine de onu aldırmadım. Kimseyi suçlamadım Allah'tan gelenin başım üstünde yeri vardır dedim. Araştırdıkça ve çocuğumun bir şeyler öğrenmeye başladığını gördükçe daha güçlü hissediyorum kendimi.(Katılımcı 10)

O an gözümlün önünden hiç gitmiyor. O acı hiç çıkmıyor yüreğimden. Dünyamız yıkıldı bizim. İlk duyduğumda aldırma istedim eşim karşı çıktı aldırma. Halabaktıkça içimdeki acıyı en derinden hissediyorum ve eşimi suçluyorum.(Katılımcı 31)

Benim oğluma 2 yaşındayken otizm tanısı kondu 2 yaşına kadar ağlama nöbetleri ve hırçınlıkla gelmişti durduramadığım bir ağlama nöbeti sonrasında götürdüğüm hastanede otizm tanısı kondu. İlk başta inanmadım, konduramadım çocuğuma böyle bir şeyi. Başka hastanelere gittim ama gittiğim her seferinde kabullenemedim her defasında yıkıldım. Günlerce haftalarca ağladım.(Katılımcı 13)

Doktorun ilk bu haberi verdiği an kafamdan aşağı kaynar sular döküldü sandım. Bunu başka türlü ifade edemem tarifi yok bunun. Diğer çocuklarımın hepsi normal onların hepsi işini gücünü hallederken bunun bana muhtaç olması acımı hiç unutturmuyor bana. (Katılımcı 7)

Bizim engelli kavramıyla tanışmamız 5 sene öncesine gitmekte oğlum 3 yaşındayken başladı her şey. 3 yaşındayken başlayan doktor hikayemiz aylarca sürdü ve sonunda gelişim geriliği tanısı kondu. Ne yapacağımı bilmiyordum. Duygularım, aklım allak bullak olmuştu, şoktaydım. Ruh sağlığım bozulmuştu. Ne ile karşı karşıya olduğumu bilmiyordum. Kendimi çıkmaz bir sokakta gibi hissediyordum ve üstelik kapkaranlık o anlar. Hiç ışık yoktu. Biz mutsuzduk ama umutsuz değil en büyük umudum Rabbimdi. (Katılımcı 44)

Oğlum şuan 17yaşında her sağlıklı çocuk gibi doğdu büyüdü. Eğitiminde hep okulun en başarılısıydı. İlköğretimden 1.olarak mezun olduktan sonra lise eğitimini alması içinKanada'ya gönderdim orada da başarılıydı öğretmenleri övgüyle bahsediyor başarı ödülleriyle bitiriyordu her eğitim öğretim yılını. Bir Ramazan Bayramında çok ısraretmeme rağmen gelmek istemedi orada aile dostumuz olan bir Türk aile ile

geçirmek istedi. Bayram sabahı aramasını bekledim o gün akşama doğru telefon geldi ama oğlum değil arkadaşındı. Oğlumun ağır bir kaza geçirdiğini şuan yoğun bakımda olduğunu ve hemen gelmemiz gerektiğini söyledi. Hastaneye gittiğimizde hala yoğun bakımdaydı hiçbir hayat belirtisi yoktu. Doktoruyla konuştuğumuzda artık hayatını felçli olarak devam ettireceğini belirtti ve ötenazi önerdi. Ne yapacağımızı bilemedik karar veremiyordum ama bir an onun yüzünün biran gülmesinin beni ne kadar mutluettiğini hatırladım ve bir nefes dahi fazladan alması için bütün şartları zorladık ve zorluyoruz. Bu Allah'tan gelen bir şeydi imtihandı kağıdı boş veremezdim. (Katılımcı 50)

Oğlum normal doğmuştu hiçbir sıkıntısı yoktu ama 2 yaşına geldiğinde akranları ile arasında farklar vardı onların yapabildiği şeyleri yapamıyor en önemlisi konuşmuyordu. Bir şeylerin yolunda gitmediği çok belliydi ama eşim ve ailesini ikna edemiyordum. Bir şey yapamamak beni çok üzüyordu çocuğum gözlerimin önünde öğrenemeden büyüyordu 3 yaşına geldiğinde herkesi karşıma alarak doktora götürdüm ve orada öğrendim çocuğum otizmliydi. Şimdi kendime çok kızıyorum neden daha önce cesaretimi toplayamadım diye. Çocuğumun gelişememesinde, öğrenememesinde bütün geri kalmışlığında suçlu varsa oda benim. (Katılımcı 27)

Yapılan görüşmelerde görülmektedir ki her ailenin yaşadığı ilk duygu farklı tepkiler verilmiş olsa da şok duygusudur. Bazı ailelerde bu duygu hala ilk günkü canlılığını korumakta anlatırken o ana gittikleri verdikleri tepkilerden belli olmaktadır. O an ki hisler, duygular konuşulurken bazı ebeveynlerin gözlerinin dolduğu, ağladıkları ve nefes alışverişlerinde hızlanmalar gözlemlenmiştir.

Ebeveynlerden bazıları engelli bir çocuğa sahip olacaklarını öğrendikten sonra kabullenmeme, kendini suçlama, umutsuzluk gibi duyguları yaşayıp ağlama krizleri, psikolojik rahatsızlıkların kaynaklık ettiği fiziksel hastalıklar gibi olumsuz tepkiler sergilemektedirler. Ebeveynlerin yaşamlarında bu tür rahatsızlıkları yaşamasında en önemli etken şok sürecinin sağlıklı geçirilmesi olduğu gözlemlenmiştir. Ebeveynlerin engelli bir çocuğa sahip olduklarını ya da olacaklarını öğrendikleri andan itibaren sorularına tatmin edici cevaplar bulmaları süreci olumlu etkilemektedir. Elbette kişilerin bu duygulara hali hazırda olayı anlatırken verdikleri tepkilerde ve ya olay anında verdikleri tepkilerde farklılıklar görünmesi kişilerin kendi iç dinamikleri, kişisel

özellikleri dışarıdan aldıkları maddi manevi destekleri ve dine bağlılıkları etkili olmaktadır.

3.3. Engelli Bireyin Aile Hayatına Etkisi ve Ailelerin Psikolojik Durumları

Çalışma dahilinde görüşme yapılan aile üyelerinden kendilerini tanıtmaları ve tanımlamaları istenmiştir. Bu tanımlamayı istememizin sebebi görüşme yaptığımız kişilerin hayata bakış açılarını ve karşılaştıkları problemleri çözebilme becerileri ile ilgili bilgiye sahip olmak içindir. Aynı zamanda yapılan görüşmelerin amacına ulaşması görüşülen kişilerin kendilerini açmaları, doğru ifade etmeleri için böyle bir ortam oluşturmak adına istenmiştir.

Görüşmenin başlangıç kısmında sorulan sorular, katılımcıyı rahatlatmak, konuşmaya teşvik etmek, katılımcı ile olan iletişimde açık bir süreç oluşturmak açısından oldukça önem arz etmektedir(Yıldırım-Şimşek, 2018: 143). Bu tarz sorular görüşmeler esnasında aile üyelerinin kendilerini daha rahat açmalarını sağlamıştır fakat aile üyeleri bu kısımda sorulan soruları yine de kısa cümlelerle cevaplamayı tercih etmişlerdir. Yapılan görüşmeler esnasında özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe insanların bu soruyu kendilerine daha sık sordukları gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmeler esnasında en kapsamlı cevapları eğitim seviyesi yüksekannelerden geldiği gözlemlenmiştir.

Ben galiba güçlüyüm, ya da güçlü olmak istiyorum. Ailem için güçlü olmaktan başka çarem yok çünkü benim oğlum bana muhtaç. (Katılımcı 3)

Bilmiyorum bunu daha önce kendime hiç sormadım ama bunu etrafımdakilere sorsak farklı farklı şeyler söylerler sanırım. Bir tek bildiğim şey var benim kardeşim bu çocuğu bırakıp gitti benim borcum var bu çocuğa bunu biliyorum. (Katılımcı 5)

Yorgunum desem Allahın gücüne gider mi? Nasıl olayım oğlan öldü gelin bırakıp gitti kaldım 2 tane özürlü yavrucağızla baş başa. (Katılımcı 11)

Çok mutlu, hayalleri olan biriydim ta ki anne olana kadar. Anne olduktan sonra hayallerim, umudum, sabrım ve saadetim gün geçtikçe azalıyor. Artık kendimi hiç iyi hissetmiyorum. (Katılımcı 16)

Bunu daha önce hiç düşünmedim düşünmeye vaktim de olmadı. Bütün ömrümü çocuğuma harcamaktan başka bir düşüncem olmadı. (Katılımcı 18)

Engelli oğlumdan başka 2 çocuğum daha var 3 çocuk annesi olarak kendimi dinleme lüksüne sahip değilim ama şunu biliyorum ben şanslı bir kulum Rabbim tarafından seçilmiş aileyiz ben eşim ve diğer çocuklarım. (Katılımcı 22)

Merhametliyim ben. Bu çocuklara merhamet etmezsek Allah bize iyi der mi? Ben sağlığımı oğluma borçluyum Allah'ta biliyor ben düşersem bu çocuk zayi olur. (Katılımcı 25)

Nasıl olayım ki her şeye alıştım artık kızım iyi ise bende iyiyim o gülüyorsa bende gülüyorum birbirimize alıştık artık. (Katılımcı 29)

Endişeliyim. Yıllarca çocuk hasreti çektikten sonra Allah'ın bize nasip ettiği çocuk engelli oldu. Biz gittikten sonra bu çocuk ne olacak bilmiyorum. Allah'ında bir hesabı var elbet ama bunu bilmemek beni daha çok yoruyor. (Katılımcı 34)

Suçlu. Hamileyken doktor şüphelenmiş sanırım bizi tekrar çağırdı ama biz maddiyatı düşünüp gitmedik. Şimdi kendimi suçluyorum hep. Her aklıma geldiğinde keşke diyorum. (Katılımcı 37)

Yorgunum çünkü kendime hiç zaman ayıramıyorum. Kızımı kimseye bırakamam benim gibi bakamazlar. (Katılımcı 40)

Bir annenin kendine zaman ayırması diye bir şey yoktur. Çocuk engelli olsa da olmasa da bir annenin bütün zamanı çocuğun hakkıdır. (Katılımcı 47)

Araştırmanın bu kısmında başta engelli bireyin bakımından sorumlu kişinin kendini nitelendirdiği ruhsal durum olmak üzere engelli bireyin aile ilişkilerini, aile dinamiğini etkilemesi üzerinde durulmuştur. Görüşülen aile üyelerinin özellikle annelerin psikolojik vaziyeti aileyi temelden etkilediği görülmektedir. Görüşmeler esnasında bazı velilerin konuşmaya kendilerini bir sıfatla niteleyerek başladıkları görülmüştür. Ebeveynlerin bu tür nitelemeleri üzerlerine aldıkları sorumluluklardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Görüşmelerde dikkat çeken bir hususta ebeveynlerin başlarına gelen bu engellilik durumunu Allah'tan gelen bir şey olarak açıklamaktadır. Engelliliğin Allah'ın bir takdiri olarak görülmesi kabullenme sürecini hızlandırdığı gözlemlenmiştir ancak yaşanan duyguda bir değişiklik gözlemlenmemiştir.

Birçok aile için engelli bir çocuk ailenin dengesini bozmakta ve travmatik bir olay haline gelmektedir. Anne babalar sağlıklı bir çocukları olmadığı için acı, utanç, suçluluk ve matem deneyimi yaşarlar. Engelli bir çocuk sebebiyle ebeveynler kendilerini çevrelerinden soyutlayabilir, bunun sonucunda da ebeveynlerde yalnızlık ve mutsuzluk duygusu oluşabilmektedir (Duyan, 2007: 43).

Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı duygulardan biri olan “suçluluk”, anneler arasında daha yaygın görülmektedir (Girli ve diğ., 2000: 2-9). Suçluluk duygusunu yaşayan ebeveynler engel durumuna kendilerinin neden olduğu ihtimalini düşünmekte ve birbirlerini suçlayabilmektedirler. Bu durum kızgınlık ve suçluluk duygusunun bir arada yaşanmasına neden olmaktadır (Erkan, 1998: 96-98).

Görüşmeler esnasında ebeveynlere, kendilerine zaman ayırma sosyal faaliyetlere katılma ve hayattan soyutlanma ile ilgili ilave sorular sorulmuştur. Bazı ebeveynler kendilerine zaman ayıramadıklarından bahsetmiş, engelli bir çocuğa sahip oldukları için her yere gidemediklerini sosyal faaliyetlere katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin kendilerine zaman ayıramamaları sosyalleşememeleri onları yalnızlığa götürmektedir. Yalnızlık duygusu da desteğe her an ihtiyaç duyan insanlarda psikolojik rahatsızlıklara yol açmaktadır. Görüşmeler esnasında psikolojik rahatsızlıklar yaşadığını belirten aile üyelerinin ortak özelliği kendilerini ve engelli çocuklarını yalnızlığa mahkum etmeleridir.

Engelli bir çocuğa sahip olmak anne babaların benlik saygısını da etkilemektedir. Benlik saygısı, kişinin kendi ile ilgili genel değerlendirmesini yansıtmaktadır. Engelli bireye sahip annelerin benlik saygısı ile ilgili yapılan bir araştırmada 50 engelli çocuğa sahip ve 50 normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler incelenmiştir. Yapılan bu araştırmada engelli çocuğa sahip kadınların benlik saygıları diğer kadınlara oranla daha düşük bulunmuştur (Duyan, 2007: 49).

Çalışma dahilinde görüşme yapılan ebeveynler arasında kendilerine zaman ayırabilenlerin daha pozitif ve hayata karşı daha olumlu olduğu, aile içi iletişimin etkili ve ilişkilerin kuvvetli olduğu, kendine zaman ayıramayanların ise daha karamsar olduğu, iletişim problemleri yaşadıkları gözlemlenmiştir. Kendine zaman ayırma faktörü ebeveynlerin kişilik özellikleriyle birlikte engelli bireyin engel durumu ve aile içi iletişimle doğrudan ilişkilidir. Öz bakım becerilerini kazanmış olan engelli bireylerin ebeveynleri çocuklarını rahatlıkla başka birinin gözetimine bırakabilmektedir. Öz bakım becerilerini kazanamamış olan engelli bireylerin ebeveynleri ise çocuklarını bir başka kişiye bırakamamaktadır. Bu durum çocuğun engel derecesi ve durumu ile ebeveynlerin psikolojileri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

3.4. Ailelerin Dini Tutumları ve Engelliliğe Bakışları

Peker'e göre dini tutum, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme tarzıdır. Yani kişinin dine dair bilgi ve inançları (zihni unsur), dinin bütününden ya da herhangi bir esastan hoşlanması veya hoşlanmaması (duygu unsuru) ve dinle ilgili davranışları, yani lehte ve aleyhteki birtakım faaliyetleri (davranış unsuru) onun dini tutumunu oluşturur (Peker, 2000: 146).

Araştırmanın bu kısmında çalışmaya katılan engelli bireye sahip ailelerden dini inanç ve yaşayışlarıyla ilgili soruları cevaplamaları istenmiştir. İbadetleri ne sıklıkla yerine getirdikleri, gündelik hayatta karar alırken dinin kurallarını ne derece dikkate aldıkları, engelliliğe bakış açıları gibi sorular sorulmuştur. Araştırmanın bu aşamasında ailelerin yapılan görüşmelerde diğer aşamalara göre daha güvenilir ve samimi bir bağ kurmadan kendilerini açmadıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle yapılan görüşmeler esnasında bu tür sorular ebeveynlerin ruh hallerine göre sıralaması değiştirilmiştir. Bazı ebeveynlerde görüşmelerin sonlarına doğru sorulurken bazılarında başlarda sorulmuştur.

İbadetlerimi düzenli olarak yerine getiriyorum. Her attığım adımda Allahın beni gördüğünü ve yaptığım her şeyin yazıldığını biliyorum. Engelli bir çocuğumun olması da hayatımdaki imtihanlardan biri olduğunu düşünüyorum. (Katılımcı 2)

Allah'ın varlığına elbette inanıyorum. İbadetlerimi elimden geldiğince yapmaya çalışıyorum engelli bir çocuğunuz varsa ibadetleri yerine getirmek çok mümkün olmuyor maalesef. Allah'ın neden bana böyle engelli bir çocuk verdiğini hep soruyorum

kendime bir hata yaptım ya da eşimin bir hatası sonucu böyle bir çocuğum oldu. Eğer bu benim hatam değilse neden ben çekiyorum bu günahı. (Katılımcı 4)

Allah'a inanmamak olur mu hiç bizi yaratan yaşatan hep o'dur. Kendimi bildim bileli kılarım namazımı tutarım orucumu. Engelli çocukta benim çocuğum oda Allah'ın verdiği canı taşıyor onu diğer çocuklarımdan hiç ayırmadım. Ona hiç ceza olarak bakmadım hiç şikayetçi olmadım. Allah bana böyle bir evlat verdiyse bir hesabı vardır. (Katılımcı 8)

Allah var evet ona yok diyemem ama ibadetlerini yerine getirmiyorum. Bazen içimde bir his ibadet etmem gerektiğini sanki ibadet edersem kızımın düzeleceğini her şeyin normal olacağını söylüyor ama sonrasında hemen doktorların asla düzelmeyecek dediği geliyor aklıma. Ben mucizelere inanmaktan çok matematiğe güvenen biriyim istatistiksel olarak böyle bir şey daha önce hiç olmamış. Zorlamanın da bence çok lüzumu yok sanırım Allah benim kızımın arkadaşları gibi olmasını ve benim hayatımın normal olmasını istemiyor ve beni cezalandırıyor. (Katılımcı 9)

Her gün kılarım namazımı bazen kaçırdığım oluyor oğlumdan dolayı. Ama ben onu hiçbir zaman suçlamam bunun için. O bana Allahın emaneti ömrüm yettiğince ona bakacağım. Allah benden sonrada elbet bunu sahipsiz bırakacak değil ya başına bir bekçi bulacak.(Katılımcı 12)

Allah'ın varlığına bizi yarattığına ve bu dünyanın imtihanlar dünyası olduğuna inanıyorum. İbadetlerimi düzenli olarak yerine getiremiyorum gündelik hayatın telaşına kapılıyoruz bazen engelli bir çocukla yaşamayı tahmin edersiniz. Oğlum benim ve ailemin en büyük sınavımız. Oğlum inşallah bizim cennete gitmemize vesile olacak. (Katılımcı 14)

Allah'a inanırım ibadetlerimi de yerine getiririm. Kızımın otizmlili olduğunu yeni öğrendim birkaç ay önce. Otizmlili bir çocuğa sahip olduğumu öğrendikten sonra kendimi daha çok yönelttim Allah'a biliyorum ki bana bu çocuğu verdiyse benim otizmlili bir çocuğa bakacağımı onu yetiştirebileceğimi bildiği içindir. Her sabah kalktığımda Rabbime şükrediyorum. (Katılımcı 15)

Allah'a inanıyorum ama ibadetlerimi düzenli olarak yapamıyorum. Ben bu engelli çocuğumdan dolayı çok suçlandım. Herkes benim suçummuş gibi davrandı. Ben istemedim ki Allah böyle verdi. Benimde imtihanım böyleymiş hem suçlanmak hem de suçlanırken isyan etmeden çocuğu yetiştirmek. (Katılımcı 17)

Allah'a inanıyorum. İbadetlerimi de günlük yapıyorum. Elimden geldiğince çocuklarıma da yaptırmaya çalışıyorum engelli çocuğuma da ibadetleri öğretiyorum. Kızımın engelli olduğunu duyduğumda çok şaşırmışım Allah'ın gücüne gitmesin çok sormuştum niye diye ama zamanla alıştım artık sormuyorum buda benim sınavım kaderimiz böyleymiş. Bunu da yaşamamız gerekiyormuş. Kaderi değiştirebilir mi insan. (Katılımcı 19)

Allah'ın varlığına bu dünyayı yarattığına ve bizlere müdahale ettiğine hep inandım. Kendimi bu inançtan biran olsun uzaklaştırmadım. Düzenli olarak ibadetlerimi yapıyorum kuranı her gün okuyorum meaili ile birlikte. Kızımın engelli olacağını hamileyken öğrendim doktorlar alınırsa sizin için daha iyi olur dediğinde kendimi katil gibi hissettim Allah'ın verdiği canı alamazdım. Rabbimden gelen her şeye razıyım dedim ve kabullendim kızımı. Hiçbir gün şikayetim olmadı. Bazen zorlandım ama Allah hep sabrını verdi. Ben Rabbimi hep yanımda hissettim ve hissediyorum o beni yalnız bırakmadı hiç. Ben mucizelere bu kızımın inanmaya başladım ve yaşadım. Ben artık kızıma engelli demiyorum Rabbimin mucizesi diyorum. İyi ki Rabbim bana böyle bir kız nasip etmiş. (Katılımcı 21)

Allah'a inanıyorum ibadetlerimi de yerine getirmeye çalışıyorum. Oğlum benim ilk çocuğum ilk göz ağrım isyan değil ama ilk çocuk engelli olunca insanın bir daha sağlam bir şey olacağına inancı kalmıyor. Engelli bir çocuğa sahip olmayı istemezdim ama kaderimizde bu varmış yapacakta, diyecekte bir şeyimiz yok. Eşimle birlikte durumu kabullendik. Zor zamanlar geçirdik, dışlandık herhalde yaşamamız gerekiyordu bunları. Allah'ında bir bildiği var ki bizi böyle bir yavrucağızla sınav ediyor. (Katılımcı 23)

Allah var elbet olmasa bunlar başımıza gelir miydi. Allah verdi bunu bana. Neden verdi bilmiyorum da. Ben yaşlandım benden sonra ne olacak bu çocuk kimse bakmaz Allah bana neden böyle ceza veriyor? Benim suçumu günahımı neden bu çocuğa yükledi ki? Bu garibin günahı neydi ki? Bunları hep soruyorum bazen bana kızıyorlar

etrafımdakiler günaha giriyorsun diye. Ben zaten belamı da günahımı da bulmuşum. (Katılımcı 24)

Ben Allah'tan korkarım. Dilimin döndüğünce duamı ederim elimden geldiğince namazımı kılarım. Çocuklarıma da hep bunu söylerim. Engelli bir oğlum oldu Allah böyle yazmış elden ne gelir. Çok şükür ayakta yatalak değil buna şükür hep şükrediyorum. (Katılımcı 26)

Müslümanız elhamdülillah inanmaz olur muyuz Allah'a. Elimizden geldiğince abdestimizi alıyoruz namazımızı kılıyoruz. Kuranda her zorlukla beraber bir kolaylık vardır demiş Allah bize böyle evlat nasip ettiyse elbet bir kolaylığını da nasip etmiştir. O yüzden hiç dert etmedim hep Allah'a sığındım. (Katılımcı 28)

Araştırma esnasında görüşülen 50 aile de Allah'a inandığını ifade etti. Katılımcıların 20 tanesi düzenli ibadetlerini yaptığını belirtti. Görüşülen ailelerden sadece 10 tanesi düzenli Kur'an-ı Kerim okuduğunu ve sadece 3 tanesi meal okuduğunu belirtmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen 50 aileden 5 tanesi kendi günahlarının ya da hatalarının sonucu engelli bir çocuğun kendilerine verildiğini, 8 tanesi direkt olarak Allah tarafından cezalandırıldıklarını, görüşülen aile üyelerinden geriye kalan 34 kişinin engelli bireye sahip olmanın bir imtihan meselesi olduğunu, 3 kişinin de engelli birey vererek Allah'ın onları daha büyük musibetlerden koruduğunu ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan bireylerden engelli çocuğa sahip olmayı ceza ve ya günahın bedeli olarak görenler yalnızca kadınlarda görülmüştür. Bu sayının görüşmeye dahil olan erkeklerin sayısının azlığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen aile üyelerinden 7 tanesi engelli çocuğa sahip olduktan sonra dine daha da yaklaştığını ifade etmiştir.

İnsanların hayatlarında beklenmedik olaylar her an olabilmektedir. İnsanlar karşılaştıkları bu tür durumlarla başa çıkmada her zaman aynı beceriyi gösteremeyebilirler. Bu tür durumlarda ilk önce kendi geliştirdikleri çözüm yollarına başvurdukları sıklıkla görülmüştür. Burada kişilerin daha önce ki yaşantılarından kazandıkları tecrübeler ve geliştirdikleri tutum ve inançlar en önemli destek noktaları olmaktadır. İnsanların bu destek noktalarını besleyen en önemli olgu dindir. İnsanlar karşılaştıkları olayları dinle açıklama eğilimindedirler. Karşılaştıkları olaylara getirilen dini açıklamalar insanlara sorunlar karşısında güçlü olduklarını

hissettirmektedir. Yapılan görüşmeler esnasında dikkat çeken bir hususta engelli çocuğu bir ceza olarak gören 8 ebeveyninde diğer ebeveynlere göre daha fazla psikolojik ve sosyal sorun yaşadıklarının belirtilmesidir.

Yapılan görüşmelerde görülmektedir ki insanların geliştirdikleri dini tutumlar hayatlarında karşılaştıkları durumu anlamlandırmada önemli bir kaynak olmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin bu konuda belirttikleri yegane ortak nokta engelliliğin sebebi ne olursa olsun Allah'tan gelen bir durum olduğudur.

Dini tutumlar sadece davranışlardan ibaret olmayıp, insanın duygu ve düşünce boyutlarını da kapsar. Dine karşı ideolojik açıdan bir değişiklik olduğu zaman bu kendini derhal duygu ve davranışlarda da gösterir (Kaya, 1998: 45).

Araştırmanın bu kısmında görüşülen aile üyelerinin kendilerini dindar olarak tanımlayan, ibadetlerini düzenli yerine getiren ya da getirme gayreti içinde olan ve engelliliği Allah'ın kendilerine bir imtihanı olarak görenler kabullenme sürecini daha çabuk atlatmakta olduğu ve birey için daha fazla gayret içinde oldukları gözlenmektedir.

3.5. Ailelerin Sosyal Çevreden Destek Alma Durumu

Çalışma kapsamında görüşülen aile üyelerinden bazıları aile, akraba ve yakın çevrelerinden destek aldıklarını belirtirken geri kalanı ise sadece çekirdek ailelerinin destek olduğunu ifade etmiştir. Görüşülen ailelerden kırsal kesimde yaşayanların daha geniş bir kesimden destek aldıklarını belirtmiş olmaları büyük şehirlerde yaşamının genel sorunlarıyla dile getirilebilir. Araştırmanın bu kısmında dikkat çekici bir noktada en az destek alınan çevrenin sosyal çevre oluşudur. Sosyal çevreden destek almadığını belirtenlerin sayısının çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Görüşülen aile üyelerinin engelli bireye sahip olduktan sonra sosyal ilişkilerinde değişiklikler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Engelli ailelerin sosyal çevreden en az desteği almış olmalarını belirtmeleri toplum olarak düşünmemiz gerektiğini göstermektedir.

Engelli bireye sahip ailelerin birçoğu insanların onları anlamadıklarını ve anlayamayacaklarını düşünmektedirler.

Araştırmanın bu kısmında görüşme yapılan aile üyelerine çekirdek aile, yakın akraba ve sosyal çevresiyle olan iletişimleriyle ilgili sorular sorulmuştur.

Engelli bir çocuğunuz varsa elbette her şey farklı oluyor hayatınızda. En başta siz her yeregide miyorsunuz her istediğinizi yapamıyorsunuz her şeye zaman ayıramıyorsunuz çünkü size bağımlı siz olmadan hareket edemeyen biriyle yaşıyorsunuz artık. İnsanlardan destek gördümdiyemem en fazla desteği eşimden alıyorum bende ona destek olmaya çalışıyorum.

Akrabalarım tarafından suçlandım. Çocuğumun engelli olmasının sebebi benmişim gibidavrandılar sosyal çevreden de bir destek görmedik, görmüyoruz. Bu konuda samimiyetleşunu söyleyebilirim ki kuran kursu hocamız bana yardımcı oldu bazen onunla sohbet etmekt bana iyi geliyor. Çocuğumla kursa gittiğimde insanlar neden böyle bir çocukla burayageliyorsun derken hocamız beni ve oğlumu kabullendi hiçbir zaman gelme demedi. Bunu hiçbir zaman unutmayacağım. (Katılımcı 1)

Engelli bir çocuğumun olması hayatımızı büyük ölçüde değiştirmiştir. Her yere gidemiyor veya her zaman insanların yanımıza gelmesi için müsait olamıyoruz budoğrudur. Ancak bizim böyle bir halde olmamız insanları bizden uzaklaştırmadı en azından kendi çevrem için konuşuyorum ailem her daim yanımda oldu onlar destek olmasaydı hayat benim için çok daha zor geçecekti ama ben ne ailemden ne de yakın çevremden dışlayıcı kaçınan bir tavır ya da davranış görmedim. Her zaman ellerinden geldiğince destek oldular bana. İnsanın hayatında güvenebileceği, yalnız olmadığını hissettiren arkadaşlarının olması güzel bir şey. (Katılımcı 2)

Destek kelimesi bana çok uzak ben her zaman kendi işimi kendim yaptım kimseden bir şey istemem. Beni güçlü kılan şey de budur. Allah bana engelli bir çocuk verdiyse altından kalkabileceğimi bildiği için vermiştir. Ben Allah'a inanan birisiyim Allah kimseye kaldıramayacağı yükü yükleyip eziyet etmez. Ben çevresi geniş sürekli insanlarla görüşen birisi değilim bu nedenle engelli çocuğum olduktan sonra da hayatımda çok değişen bir şey olmadı. Ama insanların ihtiyacım olduğunda da yanımda olmayacağından eminim. Çünkü engelli çocuğum doğduğunda yakın arkadaşım dediğim insanlar bile evime gelmekte tereddüt etmişti. (Katılımcı 3)

Çok yoruldum çok yıprandım engelli çocuğum olunca bütün kapılar bana kapanmıştı akrabamkomşum kimsem kalmadı herkes rahatsız oldu oğlumdan evimize kapandık yakınımızdakimse kalmadı. Okuluna gidiyor ama hafta da iki gün sadece hiç bir şeye

yetmiyor. Daha fazla evden çıkmasını isterim. Camiye gidebilmesini camide görev alabilmesini çok isterim. (Katılımcı 6)

İnsanlar elbette uzaklaşıyorlar kimse yanında engelli birini istemez. İnsanlar mümkün olduğunca uzakta duruyorlar moral vermekten bile kaçınıyorlar. Ben eşim ve kardeşlerimden başka kimseden destek görmedim. Artık diğer insanların yokluklarına da alıştık. Bir beklentimiz yok. (Katılımcı 7)

İnsanlardan kötü tepkiler görmedim ta ki okula başlayacağı güne kadar okulda istenmeyen çocuk ilan edildi benim kızım. Öğretmen sınıfına almamak için her türlü yola başvurdu. Veliler istemedi okul idaresi okuldan almama için elinden geleni yaptı etrafımdaki insanların sessizliğinden çok kızımın eğitim yuvasında bunları yaşıyor olmak yıprattı beni en çok. (Katılımcı 10)

İnsanlardan elbette soyutlanıyorsunuz çocuğunuzda bulaşıcı hastalık varmış gibi davranan insanları gördüm. Toplum engelli insanlara yaşama şansı vermediği gibi ailelerini de soyutlayarak dışlıyor. İnsanın evladı için değersiz insanlarla uğraşmak zorunda olduğunu yine birengelli anne babası anlar. Biz yani eşim ve ben kimseden bir destek görmedik ödeme yaptığımız yerler dışında. (Katılımcı 13)

Beni Allah cezalandırmış engelli bir çocuk vererek insanlar mı destek olacak eşim bile beni suçluyor benim yüzümden engelli olduğunu söylüyorken diğer insanların bana destek vermelerini beklemem zaten. Ekonomik olarak zayıf olduğumuz içinde kapılar yüzümüze kapandı kızla kaldım baş başa benden başkası da ilgilemez. (Katılımcı 16)

İlk başlarda çok yalnızdık tanıyı ilk aldığımız zamanlardan bahsediyorum. Kendimi çaresiz ve suçlu hissediyordum. Ailem yanımdaydı sadece onlarda bana destek olmaktan çok beni sakinleştirmeye çalışıyorlardı ben deli gibi doktor araştırırken. Daha sonraları zamanla bende dışarıda bir hayatın olduğunu fark ettim. Etrafımdaki insanlardan bu süreçte hiçbir destek görmedim ben onların yanına gidersem konuşan gitmezsem sessizliğe bürünüp yok olan kişilerdi. Kardeşlerim ve eşimden başka desteğim olmadı benim. (Katılımcı 20)

Bazen kendimi çok yalnız hissediyorum dertleşecek birini arıyorum. Dertleşmeyi de geçtim beraber oturacak bir insan arıyorum ama insanlar sanki onların yanına gittiğim

zaman onlardan bir şey isteyeceğimi düşünüyorlar. Eşim tarafından akrabalar hala beni suçluyorlar benim iyi bakmadığımı bu nedenle engelli olduğunu düşünüyorlar. Çocuğumu okula götürdüğümde bile o dışlayan bakışları hissedebiliyorum. (Katılımcı 32)

Benim çocuğum zihinsel engellidir. Diğer engel türlerinde insanlar biraz daha sosyal olabiliyor insanlarla daha iç içe olabiliyor ve akli melekelerinin yerinde olması insanları onlara biraz daha yakın tutabiliyor. Ben zihinsel engelli çocuklara insanların mesafeli durduklarını gördüm hep. İlk evlendiğim zamanlarda çok dostumuz vardı her gün misafirlerimiz gelir yada biz giderdik ama çocuğumun zihinsel engelli olduğu belli olduktan sonra insanlar yavaş yavaş ayaklarını çektiler. Dolayısıyla yalnız kaldık aile dışında desteğimiz kalmadı. (Katılımcı 35)

Ailemiz dışında desteğimiz yok. Eşimde bende çalışmak zorundayız bazen çocuğu bırakmamız gerekiyor bizi idare edecek kimse yok yakınımızda ailemiz dışında. Eşimle birbirimize destek oluyoruz ancak. Herkes bir meşguliyetle düşmüş etrafımızdaki insanların bizi gördüğü yok ki. (Katılımcı 38)

Annemden başka destek olanım yok nereye gidersem gideyim beni asla yalnız bırakmaz. Her an tetikte benim ona ihtiyacım olacakmış gibi bekliyor. Açıkçası başka bir desteğe hiç ihtiyacım olmadığı için diğer insanların bu konuda destek verip vermeyeceklerini hiç düşünmedim. Ama şunu biliyorum ki insanlar engelli birileriyle aynı ortamda bulunmak istemiyorlar televizyonlarda görüyoruz. (Katılımcı 41)

Herkes kendi derdine düşmüş kimsenin kimseye yardım edecek vakti de fırsatı da yok. Engelli bireyleri zaten toplum dışına atılmak için fırsat kollanırken dışarıdan destek beklemek bana en boş beklenti gibi geliyor. Engelli çocuğu olan insanların her zaman desteğe ihtiyacı vardır ama bu vatandaşların insafına bırakılmamalıdır. Çocuğumun engelli olduğunu öğrendiğim zamanlarda çok yalnızdım. O zamanlarda psikolojik destek alarak ayakta kalabildim ama etrafımdan destek hiç görmedim. (Katılımcı 45)

Aile veya yakın çevreden destek görmem konusunu düşünecek olursam ailemden ve yakınımıdaki akrabam olmayan insanlardan destek gördüm sağ olsunlar beni hiç yalnız bırakmadılar ama akrabalarım hakkında aynı şeyleri söyleyemeyeceğim maalesef her

fırsatta çelme takmaya çalışan çocuklar gibi fırsat kolladılar. o yüzden diyorum ki sosyal çevremden ve ailemden destek gördüm. (Katılımcı 48)

Engelli bir çocuğa sahip olmak başlı başına büyük bir sorundur. Engelli çocuğu olan aileler her zaman her yerde desteğe muhtaç ailelerdir. Ben ve eşim çok zorluklar çektik çok ağladık ama oğlum ilk kelime çıkarmaya başladığı zaman bizim umutlarımız yeniden yeşerdi bizim en büyük desteğimiz onun başarılarıdır. Ailemden ya da yakın çevremden olumsuz davranışlar görmedim ama dışarıda engelli bir çocuk görüldüğü zaman o bakışlar bizi yıkıyor. (Katılımcı 50)

Araştırmanın bu kısmında yapılan görüşmeler neticesinde dikkat çekici sonuçlar çıkmıştır. Görüşülen ebeveynlerden sadece bir tanesi akrabalarından destek gördüğünü açıklamıştır. Günümüz hayat şartları düşünüldüğünde ilişkilerin pamuk ipliğine bağlı olarak kurulu olduğu ve engelli bireyin bu zayıf bağları derinden kopardığı gözlemlenmiştir. Görüşülen 50 ebeveynde en büyük desteği her ne kadar kendi içlerinde sorun yaşasalar da çekirdek ailelerinden aldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda ekonomik geliri iyi olan bireylerin aileleri dışında da insanlardan destek aldıkları ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında birden fazla çocuğu olan ailelerde sorumluluğun paylaşıldığı ve ebeveynlerin yükünün azaldığı ve dışarıdan bir desteğe daha az ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir.

Görüşülen ailelerin tamamı rehabilitasyon merkezlerinden destek eğitim almaktadır. Burada özellikle kendileri gibi engelli çocuğu olan ebeveynlerle bir araya gelmiş olmanın kendilerini rahatlattığını belirtmişlerdir. Bu da toplum olarak başlangıç düzeyinde dahi empati yeteneğinden uzak olduğumuzu düşündürmektedir.

Araştırmada daha önce sorulan sorularla beraber düşündüğümüzde iletişimi iyi olan dışa dönük bireylerle engelliliği ceza olarak açıklayan başlarına gelen felaket olarak gören insanların dışındakilerin destek konusunda daha iyimser oldukları tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında dikkat çeken bir hususta eğitim seviyesi ile ilgilidir. Eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerin diğer insanlardan beklentisi daha düşük tuttıkları gözlemlenmiştir.

3.6. Engelli Bireylerin Sosyal Hayata Katılmasında Dinin Etkisi

Araştırmamızın bu kısmında engelli bireylerin sosyal hayata katılma durumları ve sosyal hayata katılırken onları teşvik eden ya da engelleyen etkenlerin neler olabileceğini ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen ailelere engelli çocuklarını ne sıklıkla evden dışarı çıkarttıkları, evin dışında nerede zaman geçirdikleri ibadethanelere götürüp götürmedikleri ve din görevlileriyle iletişim kurup kurmadıkları gibi sorular sorulmuştur.

Araştırmanın bu kısmında engelli bireye sahip ailelerin engelliliği anlamlandırmada kullandığı referansların önemli bir etken olacağını düşünülmektedir.

Her gün dışarı çıkıyoruz aslında. Hafta içi okula gidiyor hafta sonu rehabilitasyon merkezine gidiyor. Onun dışında çok bir zamanımız kalmıyor evde 2 tane daha çocuk olunca. Ama eşim izinli olduğu zamanlarda parka ya da camiye giderken yanında götürüyor. Küçük bir mahallede oturuyoruz herkes bilir benim oğlumu o yüzden biraz daha rahatız. İmam efendi camiye eşim tek gittiği zaman hemen sorarmış hasta mı neden gelmedi diye. Tabi bunlar belki diğer insanlar için basit gibi görünebilir ama bizim engelli çocuğumuz için çok önemli ve kıymetlidir. Eğitim almadan önce çok hırçındı evden dışarı çıkamıyorduk ama eğitimle sakinleşti. Ev dışından böyle tepkileri görmekte hem bizi sevindiriyor hem onu da teşvik ettiğini düşünüyorum. Dernek ve kuruluşlara gitmiyorum gitmek isterim aslında ama 3 tane çocukla hiç vaktim olmuyor. (Katılımcı 12)

Benim kızım otizmlili iletişim kurmuyor kimseyle dolayısıyla evden dışarı çıktığımızda da huzursuzlanmaktadır. Evden dışarı çıkmıyorum zaten evden çıktığımızda da insanların davranışları bakışları oldukça rahatsız edici. (Katılımcı 15)

Önceleri evden dışarı çıkarmazdık dışarı çıkardığımız zaman ona kötülük yapacakmışız gibi düşünürdük. Yaşı büyüdükçe evde sıkılmaya başladı ve hırçınlığa başladı şimdi yanımda gidip geliyor nereye gidersem götürüyorum camiye de gidiyoruz işimizden vakit buldukça parka da gidiyoruz parkı çok seviyor. Cami cemaatinden ilk başlarda çocuğu getirmemi istemeyenler oldu bağılıyor çağırıyor diye imam efendi sağ olsun bana destek çıktı beni yalnız bırakmadı. Ben sosyal medya kullanmıyorum ama engelli birini hiç görmemiş insanların bakışları çok incitici. (Katılımcı 18)

Ben kızımı hiçbir zaman eve kapatmadım. Onun eğitimi için sağlıklı gelişimi için elimden gelen her şeyi yapıyorum. Yetersiz olduğum alanlar olabilir elbette bu yüzden daha çok okuyorum, televizyon programlarını ve sosyal medyayı sıkı takip ediyorum. İbadethanelere çok gitmediğim için kızımı da pek götürmüyorum. Camilerden çok içerisindeki insanların engelli bireylere hazır olmadığını düşünüyorum. İnsanlar genel olarak engelli bireyle karşılaşmak istemiyorlar. İyi niyetli olanlarda karşılaştıkları zaman nasıl davranacaklarını şaşırtıyorlar. Mucize doktor gibi dizilerin olması sanırım bizim işimizi biraz daha kolaylaştıracak. (Katılımcı 21)

Çocuğumu rehabilitasyon merkezi ve okuldan başka bir yere götürmüyorum. Benim çocuğum okulunda bile dışlandı öğretmen sınıfında istemedi özel eğitim sınıfına gönderdiler. Evden dışarı çıkarmıyoruz elimizden geldiğince evde tutuyoruz. Bazen sıkılıyor sıkıldığında da dışarının en tenha olduğu zamanlarda çıkarıyoruz. İnsanların ona davranışlarını o anlamıyor kendisini sevdiğini düşünüyorlar ama benim çok ağırıma gidiyor. Diyanet'in engellilerle ilgili bir çalışmasına hiç denk gelmedim bence bu konuya öncelik vermeliler çünkü bizim hayatımız çok zor geçiyor. (Katılımcı 23)

Ben şunu gördüm otizm çok duyulan ama hep yanlış bilinen bir hastalık. İnsanlara çocuğum otizmlili dediğim zaman onunla göz teması kurmak için inatlaşıyorlar. İnatlaşmanın sonucu daha fazla hırçınlık olarak dönüyor bize. Bu nedenle çokistememe rağmen çocuğumu dışarı çıkaramıyorum. Sadece emin olduğum insanların yanına götürüyorum. Sosyal medyayı da televizyonu da takip edenlerdenim buralarda daha fazla yer verilmesi insanların engel türleriyle ilgili bilgili olmasını sağlar sanırım. (Katılımcı 27)

Sanırım engelli aileleri içinde en şanssız benim Kayseri'de görme yetersizliği yaşayan çok az insan var dolayısıyla sayı az olduğu için görme yetersizliğine yönelik çalışmalarda çok az hatta hiç yapılmıyor desem yeridir. Sadece görme engelliler okuluna gidiyor onun dışında hiçbir yere gidemiyoruz. Trafik ve çevre düzenlemeleri bize izin vermiyor. Camiye ya da ibadet hanelere hiç götürmedim kızımı. İnternette televizyonlarda örme yetersizliği olup ta iyi yerlere gelen insanları gördükçe ümitleniyorum ama elimizdeki imkanları görünce ümidim sönüyor. Fırsatlar yaratıldığında gelişme imkanı varken başkalarının duyarsızlığı yüzünden eve hapsolan bir çocuğum var benim. (Katılımcı 30)

Her gün bütün vakitlerde camiye giderim oğlumu da yanımda götürürüm. Onun çok hoşuna gider camiye gitmek vakitleri de bilir yaklaştığı zaman hemen uyarır beni hadi diye. Cemaatte çok sever oğlumu. Mahallenin imamı yeni göreve başlamış genç bir çocuk oğlumla çok ilgilenir namaz vakitleri dışında da boş zamanlarında oğluma kitap okumaya gelir. Allah böyle adamları başımızdan eksik etmesin. (Katılımcı 36)

Kendinden 2 yaş küçük kardeşi var o normal engelli değil her zaman onun yanında durmak istiyor. O olmadığı zaman kendini eve kapatıyor hiç dışarı çıkmıyor. Artık bizim gücümüz kuvvetimiz yetmez oldu buna o yüzden sözümüzde geçmiyor artık. Bazen benle gelir dışarı ama çabuk sıkılır hemen eve gitmek ister. E tabi imamlar hocalar dışarıdaki insanlar engelliyle nasıl konuşulacağını bilseler güzel olur. (Katılımcı 42)

Hem okula hem rehabilitasyon merkezine gittiği için çok yoruluyor epilepsi ilaçları da içtiği için günün yarısında uyumaya başlıyor o yüzden sosyal faaliyet pek yapamıyoruz. Ancak okula ve ya rehabilitasyon merkezine giderken dışarı çıkabiliyoruz veya buradan çıkışta kendini iyi hissederse birlikte gidiyoruz yapacağımız işlere camiden çok kuran kursuna gidiyorum bazen benimle geliyorraya ama insanlar engelli bireyle hiç karşılaşmamış olanlar özellikle hemen rahatsız olduklarını belli ediyorlar. (Katılımcı 43)

Köy yerinde gittiği gidebileceği bir yer yok zaten camiden başka okulda öğretmeni gelmese de olur zorlamayın istemediği zaman gelmesin dedi okula da çok gitmez. Arada babasıyla camiye gidiyor. Orda da kimse getirme demiyordur. Özel ilgilendiklerini de hiç duymadım. İnsanlar başlarına gelmeyen durumlara karşı çok duyarsız. (Katılımcı 49)

Araştırmanın bu kısmında engelli çocuklarla yapılan sosyal faaliyetler ve ev dışında gittikleri ve bu gittikleri yerlerde nasıl karşılandıkları ile ilgili konuşulmuştur. Cami Kuran kursları özelinde konuşulmuştur. Buralarda görevli personellerin engelli çocuklara karşı tavırları üzerinde durulmuştur.

Bireylerin sosyalleşmesi toplum hayatına aktif katılmasında bireyin kendi karakteristik özellikleri içinde yaşanan toplum ve o toplumun ürettiği kültürle birlikte din etkili olmaktadır. Engelli bireyleri ele aldığımızda ailelerin sahip olduğu dini düşünce ve tutumlarda etkili olmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen anne babaların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde babaların çevreye karşı daha olumlu baktıkları tespit edilmiştir. Anneler günlerini daha çok evde çocuklarıyla beraber çoğu zamanda hiç dışarı çıkmadan geçirdiklerini belirtmişlerdir. Anne ve baba özelinde değerlendirecek olduğumuzda sosyal hayata katılma oranı insanların çevreye bakış açılarını olumlu ya da olumsuz etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüşülen ailelerden şehir merkezinde yaşayanlarla kırsal kesimde yaşayanların sosyal faaliyet açısından belirttikleri bir farklılık tespit edilmemiştir. Görüşmeler neticesinde özellikle annelerin eğitim durumlarının engelli çocukların sosyal hayata katılmalarında etkili olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen ailelerin ortak belirttiği nokta televizyon ve sosyal medyada engelli insanlara daha fazla yer verilmesi gerektiğidir.

Araştırma kapsamında görüşülen ailelerin tamamına yakını çocuklarının dini kurumlara gitmesini orada vakit geçirmesini istemektedir. Dini kurumları sosyal hayatın bir parçası olarak görmektedir katılımcılar.

Araştırma kapsamında görüşülen ailelerden 5'i çocuklarıyla din görevlilerinin ilgilendiğini, çoğunluğunda din görevlilerinin engellilikle ilgili bilgi eksikliklerinin olduğunu söylemiştir.

Araştırmaya dahil edilen görüşmecilerin engellilikle ilgili diyanetten daha fazla çalışma bekledikleri gözlemlenmiştir.

Araştırma dahilinde görüşülen ebeveynler yazılı ve görsel medyada engelli ünlüleri takip ettiklerini belirtmişlerdir. Engellilikle ilgili kurulan derneklere gittiğini veya böyle derneklerin varlığından haberdar olduklarını belirten ebeveynlerin ortak özelliğinin eğitim seviyelerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen ebeveynlerden engelliliği imtihan olarak gördüğünü ve ya ceza olarak görmediğini açıklayanların dışarıdan bir beklentiye girmek yerine kendilerinin ilk harekete geçtikleri görülmüştür.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Aile, bireyin içinde sosyalleştiği ve bu süreçte birincil ilişki biçimlerini kazandığı ve içselleştirdiği ilk ve temel birimdir. Aile taşıdığı karakteristik özellikler bakımından bireyin ilk toplumu sayılmaktadır. Aynı zamanda aile bireyin içinde doğduğu kültürün en küçük yapı taşıdır. İşlevsel yararlılığı ile toplumsal bütünleşmeye, aile üyelerinin sağlıklı gelişimi ve eğitimi gibi uyum sağlayıcı becerilerin kazanılmasına katkı sağlar.

Sağlıklı bir aile sağlıklı bireylerden oluşur. Her ailenin beklentisi hiçbir noksanlığı olmayan sağlıklı bireylerle aile kurumunun devamını sağlamaktır. Normal gelişimim gösteren bireylerle kurulu olan ailede her şey kendi seyri içerisinde düzgün bir şekilde ilerlemektedir. Aileye yeni katılan bireyin engelli olması, durumu tamamen değiştirmektedir. Bireyin engelli doğacak olmasını öğrenmek ya da sağlıklı iken sonradan engelli olması ailenin yaşamını tamamen değişmesine neden olmaktadır.

Engelli birey ailede kurulu olan dengeleri tamamen değiştirmekte aile üyelerinden bazılarına aşırı sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Hal böyle iken ailenin yapısını ve dengesini gelecekle ilgili planlarının komple değişmesine neden olan engelli birey elbette toplumun da yapısında planlarında değişikliklere sebep olmaktadır.

Toplumun kalkınmasını sağlamak ancak bütün fertlerin çalışmasıyla meydana gelebilecek bir şeydir. Toplumda yalnızca sağlıklı bireylerin çalışması engelli bireylerin evde hapsolması ya da tamamen pasif bir şekilde yaşaması toplumu ileriye götürmez, kültüre katkı sağlamaz.

Engelli bireylerin toplum içerisinde potansiyelleri ve engelliliklerinin el verdiği kadarıyla var olmaları gerekmektedir. Engelli bireylerin toplum içerisinde var olmalarını engelleyecek çeşitli etmenler vardır.

Engelli bireylerin ve ailelerinin hayatları diğer ailelere oranla çok daha zor ve daha farklı sorunlarla baş etme mücadelesi ile geçmektedir. Engelli bireylerin yaşadığı

psikolojik, sosyal, ekonomik ve sağlık gibi sorunları ile ilgili birçok araştırma yapılmış, hem aile hem de engelli bireylerin bu sorunlarla baş edebilmesinin yolları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmalarda engelli bireye sahip ailelerin diğer ailelerden daha fazla desteğe ihtiyaçlarının olduğu vurgusu ne çıkmaktadır. Bu destekler gerek ekonomik gerek sosyal gerekse psikolojik olsun, bu ailelerin tek başlarına ulaşabilecekleri durumda değildir.

Çalışma kapsamında görüşülen ailelerin tamamı, başlangıçta yoğun bir strese maruz kaldıklarını, çok yönlü destek ve rehabilitasyona gereksinim duyduklarını hissettirmişlerdir. Özellikle de çocuklarını götürecekleri sosyalleşme imkanı bulabilecekleri ortamların yeterli olmayışından yakınmışlardır.

Engelli bireye sahip ailelerin yaşadığı sorunlarla baş etme becerilerinin yüksek olmasında en önemli etkenin din olduğu görülmüştür. İnsanların dini referansları, engelliliği anlamlandırma çabaları ve bu konularda benimsemiş olan teodiseler hayatlarını kolaylaştırmakta yaşanılan süreçleri kolay atlatmalarına neden olmaktadır.

Yapılan görüşmeler neticesinde bireylerin engelli bir çocuğa sahip olacaklarını öğrendikleri andan itibaren yaşadıkları aşamalar (şok, inkar, acı, çelişki, suçluluk, kızgınlık, utanç, pazarlık, kabul) hemen hemen aynıdır. Burada farklılık gösteren şey ise bireylerin bu süreçleri yaşama ve atlatma süreleridir.

Engelli bireye sahip ailelerden teodise yaklaşımını benimseyenler ya da engelliliği anlamlandırma da dini referanslar kullananlar süreçleri daha sağlıklı sürdürebilmektedirler. Başlangıçta, “bu iş niçin benim başıma geldi?” şeklindeki olumsuz sorgulama, zamanla kabullenmeye, hatta bunun bir imtihan olduğu şeklinde bir anlayışa ve bu çerçevede bunun olumlu yönlerine odaklanmaya dönüşmektedir.

Engelli bireylere sahip aileler yukarıda kısaca tablosu verilen şok, inkar, acı ve depresyon, çelişki, suçluluk, kızgınlık, utanç ve sıkıntı, pazarlık, kabul ve uyum durumlarını belli açılardan aşmaya yönelik çabalarını analiz ettiğimiz bu araştırmada anahtar terim olarak teodise, bu ailelerin sorunları önce kabullenme ve yüzleşme daha sonra çözüme yönelik arayışlar içinde olma mücadelesini bir bakıma dini bir nitelik içinde meşrulaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- Akkök, F. (1997). Farklı Özelliği Olan Çocuk Anne Babalarının Yaşadıkları. Farklılıkla yaşamak: Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No:13, Şelale Matbaacılık, Ankara.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Beşinci Baskı (DSM-5) (Çev. ed.: E Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara
- Asagem (2011). Türkiye’de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları. Ankara: TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Asagem (2010). Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması. Ankara: TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ataman, A. (1997). Özel Eğitim. (Ed: Leyla Küçükahmet) Eğitimbilime Giriş. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Atek.der (2020) www.atekder.org.tr Erişim Tarihi 03.03.2019
<https://www.atekder.org.tr/kategori/sosyal-faaliyetler>
- Aktürk, Ü. (2012). *Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Kaygı Düzeyi ve Başa Çıkma Stratejilerinin Değerlendirilmesi*. Malatya: İÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, M. (2012). Din Felsefesi İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Bahadır, A. (2010). *Psiko-Sosyal Bir Sorun Olarak Engelliliği Anlamlandırmada Dini Referanslar ve Pratik Yansımaları*. Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 10(2), 9-25.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995). SerebralPalsili Çocuklar İçin Aile Rehberi, Ankara.
- Berger, P. L. (2015) : Kutsal Şemsiye, Çev. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bird, J. (2015): Din Sosyolojisi Nedir, Çev. Abdulvahap TAŞTAN, M. Derviş DERELİ. İstanbul: Lotus Yayınevi
- BULUT, İ. (2015). Kader-Engellilik İlişisine Kelami Bir Yaklaşım. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 0(43), 20-51.

- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cevizci, A. (1999) : Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, İ. (2016). İlahi Adalet ve Engelli Bireyler. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.
- Çelik, C. (2007). *TEODİSENİN SOSYOLOJİSİ: Toplumsal Süreçlerle İlişkisi İçinde Teodise Konusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Bilimname XIII, 2007/2, 37-66
- Diyanet İşleri Başkanlığı www.diyamet.com.tr Erişim Tarihi 16.5.2019
<https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/Documents/Engellilere%20Y%C3%B6nelik%20Manevi%20Dan%C4%B1%C5%9Fmanl%C4%B1k%20Hizmetleri%20Y%C3%B6nergesi.pdf>
- Durduran, Y. (2009). *Engelli Çocukların Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetinden Yararlanma Durumları: Kontrollü Saha Çalışması*. Konya: SÜ. SBE Doktora Tezi.
- Duru, S. - Duyan, V. (2017). *Engelli Ailesinde Şiddet* İstanbul: Yeni insan Yayınevi.
- Duyan, V. (2007). *Gruplarla Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Dünya Sağlık Örgütü. “Dünya Engellilik Raporu”. Erişim: 02.02.2019.
<http://siteresources.worldbank.org/Turkeyinturkishextn/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf>
- Erkan, S. – Kaya, A. (2009). Deneyisel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları 2. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Fışıloğlu, A. – Fışıloğlu, H. (1997). İşitme Engelli Birey İle Değişim Sürecindeki Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar. Farklılıkla Yaşamak: Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No:13, Şelale Matbaacılık, Ankara.
- Furseth, İ. – Repstad, P. (2013). Din Sosyolojisine Giriş. Çev. İhsan Çapcıoğlu – Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Dağıtım
- Giddens, A. (2004). *Sosyoloji*. Trc. Ali Esgin. Ankara: Kırımızı Yayınları, 2004.
- Girli, A. - Yurdakul, A. - Sarsoy, M.- Özekes, M. (2000). “*Zihinsel Engelli ve Otistik Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Grup Danışmanlığının Depresyon, Benlik*

- Saygısı ve Tutumları Üzerine Etkisi” . Işık Özel Eğitim, (Nisan-Haziran,2000): 2-9.*
- Gül,E. (2005). *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı*.İstanbul: MÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi
- Gündoğdu,Y. (2014). *Ağır Düzeyde Ortopedik Engelli Bireylere Evde Bakım Hizmeti Sunan Bakıcıların Sorunları ve Dini Değerlerinin Bakım Hizmeti Sunumundaki Katkısı*. Rize: RTÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Işıkkhan, V. (2005). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Sorunları*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, D. (2016). “The Definition of Disability”.<http://www.accessiblesociety.org/topics/demographicsidentity/dkaplanpaper.htm>Erişim Tarihi 15.02.2020
- Kara,E. (2003). *Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Bu Konuyla İlgili Dini Tutumları*.Samsun: OMÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya,F. (2014). *Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma*. Isparta: SDÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Kayıklık, H. (2011). *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitapevi
- Kılıçarslan,N. (2013). *Engellilerde Sosyalleşme ve İletişim Bağlamında İbadet Alanlarının Ulaşılabilirliği: Hacı Hasan Camii Modeli Örneği*. Eskişehir: AÜ SBE Doktora Tezi.
- Kiriş, N. (2008). Tarihsel Olarak Kötülük Problemi Ve Çözüm Yolu Olarak Teodise. *FlsfFelsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 81-96.
- Komisyon (1995). *Bedensel Özürlü Bir Çocuğum Var*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kula, N. (2005), *Bedensel Engellilerde Dini Başa Çıkma*, İstanbul: Dem Yayınları
- Lewins, F. (2011). *Sosyal Bilim Metodolojisi Eleştirel Bir Giriş*. (çev. A. Taştan) Lotus Yayınları.
- Mevzuat Bilgi Sistemi, www.mevzuat.gov.tr (<http://www.mevzuat.gov.tr/-Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.10589&MevzuatIliski=0&sourceXml>)

- Milli Eğitim Bakanlığı, www.meb.gov.tr Erişim Tarihi: 05.02.2019
(http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/05112207_yzel_eyytm_kurumları_yynetmelyyy_)
- Muhcu,S. (2015). *Ortopedik Engellilik ve Dini Başa Çıkma(Trabzon Örneği)*. Çorum: HÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Musayev,İ. (2013). *Engelli Bireylerin Din Eğitimi*. Bursa: UÜ. SBE Doktora Tezi.
- Musayev, İ. (2016). Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi, İstanbul: C planı Yayınları.
- Obuz,F. (2015). *İşitme Engelli Ergenlerde Engelleriyle İlgili Dini Atıfları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Çorum: HÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Özdemir, M. (2014). İslam düşüncesinde kötülük problemi. İstanbul: Kaknüs Furkan Kitaplığı Yayınları.
- Özen, A. (2002). *Zihin Özürlü Çocuğa Sahip Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3(2) ss. 1-13.
- Özgüven, i.Ethem. (200). *Evlilik ve Aile Terapisi*. Ankara: Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi.
- Seyyar, A. (2015) *Dünyada ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Şimşek, H. - Yıldırım, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ritzer G. Stepnisky J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (Çev. Howison Ertuna, I.) Deki Basım Yayım.
- Tekin M, (2004): “Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri). İstanbul: Kurav Yay.
- Tezcan, M. (2006). *Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*. Kahramanmaraş: KSÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.

- Timur,M. (2010). *Zihinsel Engellilerde Dini Tutum Motifleri: Bursa Örneği*.Sakarya: SÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Tomanbay, İ. (2013). “*Engelli ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Kuruluşları*”. Sosyal Hizmet Kuruluşları. Ed. İlhan Tomanbay-Nuray Karaca. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Treloar, L . (2013). Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise: Engelli yetişkinlerin ve aile bireylerinin deneyimleri. Çev. Mehmet BAHÇEKAPILI, Journal of IstanbulUniversityFaculty of Theology, 0 (27), 211-230.
- Tüik (2010). www.tuik.com.tr Erişim Tarihi 16.02.2020 [http://www.tuik.gov-tr/PreTablo.do?alt_id=1017](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017)
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özürllüler idaresi Başkanlığı. (1999). *1.Özürllüler Şurası; Çağdaş Toplum, Yaşam ve Özürllüler*. Ankara: T.C. Özürllüler idaresi Başkanlığı Yayınları, 74.
- Ünal, V. (2016). Engellilerde toplumsal bütünleşme ve dindarlık. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yaran, C. Sadık. (1997). *Kötülük ve Theodise*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Yasa, M. (2014). *Tanrı ve Kötülük*. Ankara: Elis yayınları.
- Yavuz, F. (2016). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal dışlanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma*. Muğla: MSKÜ. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz BOLAT, E . (2018). Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar Ve Hastane Okulları. Milli Eğitim Dergisi, 47 (218), 163-186. Retrievedfrom <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/39856/471732>

EKLER**Ek-1**

Ek-1 Engelli Bireye Sahip Ailelerin Demografik Özellikleri	
1	Cinsiyetiniz
2	Yaşınız
3	Eğitim durumunuz
4	Gelir durumunuz
5	Engelli bireyin yaşı
6	Engelli bireyin cinsiyeti
7	Engelli bireyin engel türü
8	Engelli bireyin engelli olmasının sebebi

Ek-2

Çalışmaya Dahil Edilen Engelli Birey Ve Ailelerinin Özellikleri

Kişi	E. B. İle Yakınlığı	Yaşı	Öğrenim Durumu	Gelir Durumu (tl)	E.B. Cinsiyeti	Yaşı	Engel Türü
1	Anne	22	Lise	Asgari Ücret	Erkek	1	F.Y.
2	Anne	23	Lise	Asgari Ücret	Erkek	3	F.Y.
3	Anne	30	Lisans	10000 Tl	Erkek	1	F.Y.
4	Anne	24	Lise	Asgari Ücret	Erkek	2	F.Y.
5	Amca	55	Lise	10000 Tl	Kız	14	Z.Y.
6	Anne	45	Ortaokul	Asgari Ücret	Erkek	12	Z.Y.
7	Baba	60	İlkokul	Asgari Ücret	Erkek	17	Z.Y.
8	Baba	65	İlkokul	Asgari Ücret	Erkek	20	Z.Y.
9	Anne	35	Lisans	10000 Tl	Kız	11	Z.Y.
10	Anne	34	Lisans	10000 Tl	Kız	7	Z.Y.
11	Dede	70	-	1500 Tl	Erkek	9	Z.Y.
12	Anne	40	İlkokul	Asgari Ücret	Erkek	13	Z.Y.
13	Anne	40	Önlisans	5000 Tl	Kız	8	Y.G.B
14	Anne	36	Lise	5000 Tl	Erkek	15	Z.Y.
15	Anne	28	Lisans	10000 Tl	Kız	2	Y.G.B
16	Anne	33	İlkokul	Asgari Ücret	Kız	13	Z.Y.
17	Anne	30	İlkokul	Asgari Ücret	Erkek	10	Z.Y.
18	Baba	58	İlkokul	5000 Tl	Erkek	19	Z.Y.
19	Anne	35	Ortaokul	Asgari Ücret	Kız	10	İ.Y.
20	Anne	29	Lisans	10000 Tl	Kız	3	Y.G.B
21	Anne	41	Lisans	10000 Tl	Kız	13	Z.Y.
22	Anne	37	Lise	10000 Tl	Erkek	2	F.Y.
23	Anne	29	Lise	Asgari Ücret	Erkek	12	Z.Y.
24	Anne	48	-	Yeşil Kart	Erkek	23	Z.Y.
25	Anne	54	İlkokul	Asgari Ücret	Erkek	21	Z.Y.
26	Anne	60	İlkokul	Yeşil Kart	Erkek	18	Y.G.B
27	Anne	29	Lise	5000 Tl	Erkek	4	Y.G.B
28	Baba	65	İlkokul	Asgari Ücret	Erkek	27	Z.Y.
29	Anne	54	-	Asgari Ücret	Kız	25	Z.Y.
30	Anne	33	Lise	4000 Tl	Erkek	8	G.Y.
31	Anne	49	İlkokul	Asgari Ücret	Kız	19	Z.Y.
32	Anne	24	Ortaokul	Asgari Ücret	Kız	6	F.Y.
33	Anne	27	Lise	4000 Tl	Erkek	2	F.Y.
34	Anne	49	İlkokul	Asgari Ücret	Kız	5	F.Y.
35	Anne	36	Lise	5000 Tl	Kız	14	Z.Y.
36	Baba	60	Ortaokul	5000 Tl	Erkek	18	Z.Y.
37	Anne	33	Lise	4000 Tl	Kız	3	F.Y.
38	Anne	24	Lise	Asgari Ücret	Kız	4	Z.Y.
39	Anne	27	Lise	5000 Tl	Kız	2	F.Y.
40	Anne	28	Lise	7000 Tl	Kız	8	Z.Y.
41	Anne	22	Lise	Asgari Ücret	Erkek	1	F.Y.
42	Baba	64	İlkokul	4000 Tl	Erkek	23	Z.Y.
43	Anne	38	Ortaokul	4000 Tl	Kız	12	Z.Y.
44	Anne	31	Ortaokul	Asgari Ücret	Erkek	8	Z.Y.
45	Anne	29	Lise	4000 Tl	Erkek	6	Z.Y.
46	Anne	29	Lise	5000 Tl	Kız	4	F.Y.
47	Anne	28	Lise	3000 Tl	Kız	3	F.Y.
48	Anne	33	Lise	4000 Tl	Kız	7	Z.Y.
49	Anne	30	Lise	Asgari Ücret	Erkek	8	Z.Y.
50	Baba	57	Lisans	7000 Tl	Erkek	17	Z.Y.

Ek-3

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1	Kendinizden ve ailenizden bahseder misiniz?
2	Engelli çocuğa sahip olacağınızı öğrendiğinizde neler hissettiniz?
3	Çocuğunuzun engel türüyle ilgili yeterli bilgiye sahip misiniz?
4	Engelli çocuk hayatınızda neleri değiştirdi?
5	Engelli çocukla birlikte aile içi iletişiminiz nasıl?
6	Engelli çocuğunuz olduktan sonra yakınlarınızla olan ilişkilerinizde değişiklik oldu mu?
7	Engelli bireye sahip olarak yeterince destek aldığınızı düşünüyor musunuz?
8	Allah’a inanır mısınız? İbadetlerinizi düzenli yapar mısınız?
9	Engelli çocuğa sahip olmak dini tutum ve düşüncenizde değişikliğe yol açtı mı?
10	İnandığınız dinin hayatınızı kolaylaştırdığını düşünüyor musunuz?
11	Engelli çocuğunuzun sosyal hayata katılmasında din adamlarının ve dini kurumların desteğini alıyor musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Ertuğrul Yılmaz 1988 yılında Kayseri’de doğdu. Sümer Osman Göksu İlköğretim Okulu ve Sümer Lisesinde İlk ve Orta öğretimini tamamladı.

2011 yılında Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümünden mezun oldu.

2014 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında yüksek Lisans eğitime başladı. Yüksek lisansını “Engelli bireylere sahip ailelerde Teodise problemi: sosyolojik bir bakış” çalışmasıyla tamamladı.

2012 2016 arası İstanbul TokiHadımköy İlkokulunda 2016 yılından itibaren de Kayseri Kocasinan Rehberlik ve Araştırma Merkezinde görev yapmakta.